

DASKYLEION'DA TAŞ KAPLAR

Hakkı Fahri ÖZDEMİR*

Hocam Prof. Dr. Tomris BAKIR'a

Abstract

The Stone Vessels At Dascyleion

Achaemenid Stone Vessel Craftmanship (jasper), which has great importance for the cultural history of Anatolia, draws its style and origin from Lydian Stone Vessel Craftmanship. The center of this craftmanship is the capital city Sardis, where the first samples were produced. The chaos caused by the Usak-İkiztepe Tumuli was resolved by the Dascyleion works, another leading center of Lydia. Besides Sardis, Dascyleion is the second center in Anatolia where, jasper vessels were produced. The luxury products used by the Achaemenian wealthy citizens, who had proportionate life standarts as the high life standards of Persians, were symbols of status and nobleness. The stone vessels, mortars and pestles used by the Great King of Persia and Zoroastrian Priests were also used by the governors and priests of the governship (*magos*). Due to their magnificence, gracefulness, and symbolic value of power, stone vessels were used as gifts in diplomatic relations by imperial cultures claiming to be efficient and powerful in their geography.

Keywords: Dascyleion, Sardis, Persians, Stone Vessels, Achaemenian Stone Vessel Craftmanship, Lydian Stone Vessel Craftmanship, Zoroastrianism

Özet

Anadolu kültür tarihinde özel bir değere sahip Akhaemenid taş kap (jasper) sanatı, üslup kökenini ve gelişimini Lydia taş kap sanatına borçludur. Sanatın odak noktasında, ilk örneklerin üretildiği başkent Sardeis bulunmaktadır. Uşak-İkiztepe Tümülüsü örneğinin yarattığı karmaşayı, diğer bir öncü Lydia merkezi olan Daskyleion yapımları çözmüştür. Daskyleion, Sardeis'ten sonra Anadolu'da jasper kapların üretildiği ikinci merkez konumundadır. Yüksek Pers yaşam standartlarının gerektirdiği ölçüde, Akhaemenid zengin sınıfının kullandığı lüks yapımlar, statü simgesi ve soyluluk işareti olarak benimsenmiştir. Pers Büyük Kralı'nın ve

---

* Hakkı Fahri Özdemir, T.C. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, 01330 Balcalı Kampüsü-Yüreğir/Adana/TÜRKİYE. ozdemir@gmail.com.

Zoroastrian Magosların kullandığı taş kaplar ve mortarlar ile havaneleri, satraplar ve rahipleri (*magos*) tarafından kullanılmıştır. Buldukları coğrafyada etkin ve güçlü olma iddiasında olan yayılmacı kültürler, taş kapların ihtişamına ve gücü simgelemedeki sembolik değerine, zarafetine kapılarak onlardan diplomatik ilişkilerinde armağan olarak yararlanmış olmalıdırlar.

Anahtar Sözcükler: Daskyleion, Sardis, Persler, Taş Kaplar, Akhaemenid Taş Kap Ekolü, Lydia Taş Kap Ekolü, Zoroastrianizm

Daskyleion, 1952 yılında K. Bittel tarafından; Kyzikos'un 60 km. güneyinde, Manyas Kuşgölü'nün (*Aphnitis limne / Daskylitis limne*) güneydoğusundaki Ergili köyünün 2 km. batısına, Hisar Tepe'ye eşitlenmiştir¹. Ardından kentteki ilk kazılar, E. Akurgal başkanlığında 1954–1960 yılları arasında yürütülmüştür². Daskyleion'da ikinci dönem kazıları T. Bakır başkanlığında 1988 yılından itibaren, sistematik dokümantasyon yöntemleriyle devam etmektedir³. Bu incelememizde ele alınan taş kap takımları, T. Bakır başkanlığında devam eden Daskyleion Kazıları'nda ele geçmiştir⁴. E. Akurgal başkanlığındaki kazılar döneminde hiçbir taş kap ve havaneli raporlarda yer almamaktadır.

Pre-Akhaemenid evrede, Daskyleion zengin bir kültürel ve etnik çeşitliliğe (Phrygler, Lydialılar, Mysialılar ve Hellenler gibi) sahiptir. Daskyleion'un tarihsel süreçteki kimliği, Akhaemenidlerin Anadolu'da

¹ Bittel 1953, s. 1 vd.

² Akurgal 1956a, s. 335; Akurgal 1956b, s. 20 vd.; Akurgal 1956c, s. 15 vd.; Akurgal 1956d, s. 1 vd.; Akurgal 1957, s. 350; Akurgal 1958, s. 632 vd.; Akurgal 1959, s. 692; Akurgal 1960, s. 712; Akurgal 1961, s. 167-174; Akurgal 1966, s. 147 vd.; Akurgal 1967, s. 32 vd.; Akurgal 1974, s. 967 vd.; Akurgal 1978, s. 41-43; Akurgal 1997, s. 63; Akurgal 1999, s. 63 vd.

³ Bakır 1989, s. 29 vd.; Bakır 1990, s. 33 vd.; Bakır 1991a, s. 60 vd.; Bakır 1991b, s. 18 vd.; Bakır 1991c, s. 75 vd.; Bakır – Gusmani 1991, s. 157 vd.; Bakır 1993, s. 291 vd.; Bakır – Gusmani 1993, s. 135 vd.; Bakır 1994, s. 24 vd.; Bakır 1995, s. 269 vd.; Bakır-Akbaçoğlu 1997, s. 229 vd.; Bakır – Polat 1999, s. 577 vd.; Bakır 2001, s. 169 vd.; Bakır – Tanrıver – Gürtekin-Demir 2002, s. 491 vd.; Bakır 2003, s. 1 vd.; Bakır – Erdoğan – Bulut – Yıldızhan 2003, s. 311 vd.; Bakır 2004, s. 55 vd.

⁴ Kendisine adanan bu incelemeyi hazırlamamı teklif eden ve orijinal malzeme üzerinde çalışmama izin veren Hocam Prof. Dr. Tomris Bakır'a tüm samimiyetimle şükranlarımı sunarım. Bu makalede 2005 yılında hazırladığım, yayımlanmamış lisans tezi kapsamında konunun bir bölümünü oluşturan taş kap takımları incelenmiştir. Aradan geçen zaman dilimindeki kazı sezonlarında ele geçen kaplar da değerlendirmeye alınarak çalışmaya eklenmiştir. Özdemir 2005, *passim.*; bu nedenle tez danışmanı Hocam Yard. Doç. Dr. Ali Yalçın Tavukçu'ya teşekkür borçluyum. Ayrıca Sardeis jasper kapları üzerine gözlemlerde bulunmama izin veren ve uygun ortamı sağlayan Sardeis kazıları başkanı Prof. Dr. Crawford H. Greenewalt, Jr.'a konukseverliği ve nezaketi için teşekkür ederim. Yard. Doç. Dr. K. Serdar Girginer ve Dr. Gökhan Coşkun metni baştan sona okuma nezaketini göstermişlerdir; yapıcı eleştiriler yöneltten hocalarımızın çalışmaya göstermiş oldukları ilgiden ötürü büyük kıvanç duymaktayız.

kurdukları dört satraplıktan birinin merkezi⁵, yani Pharnukhos (M.Ö. 547–535) idaresindeki Daskyleion (*Tyaiy Drayahya*)⁶ Hellespontine Phrygia Bölgesi Satraplığı olmasıyla ön plana çıkmaktadır. Kentte devam etmekte olan T. Bakır başkanlığındaki ikinci dönem kazılarında, Akhaemenid kültürüyle ilintili çok sayıda yontu eserler, küçük buluntular ve seramikler ile mimari unsurlar gün ışığına çıkarılmaktadır. Akhaemenid yönetici sınıfının seçkin tabakasıyla (*amata*) doğrudan ilişkili olan, Akhaemenid kâseden⁷ sonraki ikinci statü simgesi eser grubunu, taş kap takımları oluşturmaktadır. Eserler Daskyleion için olduğu kadar, tüm Anadolu için de *unique* olmaları nedeniyle özel öneme sahiptirler.

Katalog

Erken Akhaemenid Evre

Figür 1

F5 Açması, döşeme altı malzeme–1991, BUJ

Ağız çapı 17 cm. Korunan yükseklik 2.7 cm. Gövde cidar kalınlığı 1.3 cm. Bordo ve kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış düz ağız tablalı, sıg gövdeli, tabak ağız-gövde parçası. Dış yüzeyi parlatılmamış. İç yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 2

II. Kesit Açma–1988, AAY

Kazı envanter numarası: 35

Ağız çapı 14.6 cm. Korunan yükseklik 1.9 cm. Cidar kalınlığı 1.2 cm. Kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, düz ağız kenarlı tabak ağız-gövde parçası. Dış yüzde ağız kenarının hemen altında, biri geniş olmak üzere iki yive sahiptir. İç ve dış yüzü son derece iyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

⁵ Herodotos III. 90; Pers satraplık sistemi ve Anadolu satraplıkları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Gray – Cary – Litt 1969, s. 194–201; eleştirel yaklaşımlar için bkz. Cameron 1973, s. 47 vd.

⁶ Schmitt 1972, s. 523 vd.

⁷ Coşkun 2006a, s. 51 vd.

Figür 3

Kült Yolu 05/1 Açması, Moloz taş ve çatı kiremitli dolgu toprak, Açma güney yarısı–2005, GYT 71

Kazı envanter numarası: 3586

Ağız çapı 14 cm. Korunan yükseklik 2.8 cm. Cidar kalınlığı 1.1 cm. Kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, düz ağız kenarlı tabak ağız-gövde parçası. Dış yüzde ağız kenarının hemen altında, biri geniş olmak üzere iki yive sahiptir. İç ve dış yüzü parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 4

I. Açma, taş öbekleri arası, karışık malzeme–1988, ACM

Kazı envanter numarası: 81

Önerilen duruşa göre yükseklik 3.5 cm. Cidar kalınlığı 1 cm. Kahverengi ve açık kahverengimsi damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış bir tabağa ait amorf gövde parçası. İç ve dış yüzü son derece iyice parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 5 ve 27

HT-Batı/1, Tesviyenin içinde açılan sondaj–2005, GRT 129

Kazı envanter numarası: 3231

Ağız çapı 14.2 cm. Dip Çapı 5.9 cm. Korunan yükseklik 3.8 cm. Gövde cidar kalınlığı 1.1 cm. Dip cidar kalınlığı 0.9 cm. Kahverengi ve açık kahverengimsi damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış tabak parçası. Düz diplidir. İç ve dış yüzü son derece iyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 6 ve 28

HT-Batı/1, Tesviyenin içinde açılan sondaj–2005, GRT 130

Kazı envanter numarası: 3292

Ağız çapı 17 cm. Dip çapı 6.9 cm. Korunan yükseklik 4.2 cm. Dip cidar kalınlığı 1.3 cm. Cidar kalınlığı 1.2 cm. Şarap kırmızısı ve açık kahverengi damarlı, kirli beyaz renkli

jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, düz dipli tabak parçası. İç ve dış yüzü son derece iyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 7

Daskyleion genel yüzey, AAA

Kazı envanter numarası: 3143

Ağız çapı 20.8 cm., Korunan yükseklik 2.8 cm. Cidar kalınlığı 8 mm. Şarap kırmızısı, kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, düz ağız kenarlı tabak ağız-gövde parçası. Dış yüzde ağız kenarının hemen altında, biri geniş iki yive sahiptir. İç ve dış yüzü parlatılmış.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85; Schmidt 1957, lev. 59/10

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 8

F5 Açması, kesit düzeltmesi-1991, BRV

Dip çapı 9.2 cm. Korunan yükseklik 3.4 cm. Cidar kalınlığı 9 mm. Dip cidar kalınlığı 1.3 cm. Kalın taneli beyaz mermerden yapılmış, düz dipli kâse, gövde altı-dip parçası. İç ve dış yüzü parlatılmamış.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 9 ve 29

Kült Yolu 05/3, 4 numaralı duvarın güneyindeki yumuşak toprak-2005, GUR 12

Kazı envanter numarası: 3491

Ağız çapı 21 cm. Korunan yükseklik 6.6 cm. Ağız cidar kalınlığı 2.2 cm. Açık kahverengimsi ve sarımsı renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, tam bitirilmeden yarım bırakılmış veya üretim artığı, düz ağız kenarlı tabak ağız-gövde parçası. İç yüzü parlatılmışken dış yüzde henüz yongalanma aşamasında kalınmıştır.

Benzer Örnekler : Özgen – Öztürk 1996, lev. 85; Greenewalt – Rautman – Cahil 1987, 80

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Havanelleri

Figür 10 ve 30

O-9 Açması, 23.88'deki döşeme taşlarının kaldırılması (güney bölüm)-2001, EZR

Gövde çapı 7 mm. Korunan yükseklik 2 cm. Kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, havaneli gövde parçası. Yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Schmidt 1957, 54

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 11

M-8 Açması, D Alanı döküntü taşlar arası-2001, EYS

Kazı envanter numarası: 2295

Gövde çapı 1.7 cm.. Korunan yükseklik 1.5 cm. Açık kahverengimsi ve sarımsı renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış, yarısı korunmuş havaneli gövde parçası. Yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Schmidt 1957, 54

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Figür 12

I. Kesit Açma-1988, ABR

Gövde çapı 1.5 cm. Dip çapı 1.9 cm. Korunan yükseklik 1.9 cm. Bordo ve kahverengi-sarımsı damarlı, krem renkli jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış havaneli gövde-altı parçası. Dip kısmı aşınmış. Yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Schmidt 1957, 54

Tarih : M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreği

Orta Akhaemenid Evre

Figür 13

F5 Kuzey Açması, çukurun inilmesi-1999, CSJ

Kazı envanter numarası: 1345

Dip çapı 13 cm. Korunan yükseklik 1.4 cm. Cidar kalınlığı 1.3 cm. Şarap kırmızısı ve sarımsı renkte damarlı, krem renkli Mısır cinsi jasperden (ya da Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç) yapılmış taş kap altlığı gövde parçası. Tüm yüzeyi iyi parlatılmış.

Benzer Örnekler: Schmidt 1957, 54 lev. 24/4,6

Tarih: M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreği

Figür 14*Apsis Açması, tüm alan-2004, GGB*

Kazı envanter numarası: 2854

Ağız çapı 23 cm. Korunan yükseklik 1.5 cm. Beyaz benekli, bordo granitten yapılmış dışa çekik düz ağız tablalı, ayaklı kadeh dudak parçası. Tüm yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : Schmidt 1957, lev. 58/3, 59/1

Tarih : M.Ö. 5. yüzyılın 2. çeyreği

Figür 15*Daskyleion genel yüzey, AAA*

Kazı envanter numarası: 3144

Dip çapı 4.5 cm. Korunan yükseklik 1.5 cm. Cidar kalınlığı 1 cm. Açık kahverengi lekeli, yeşilimsi renkli kirli çörtten yapılmış tabak, gövde altı-kaide parçası. Sadece işlevsel kısa bir kaideye sahiptir. Tüm yüzeyi parlatılmış.

Benzer Örnekler : ---

Tarih : Orta Akhaemenid Evre (M.Ö. 477-388)

Figür 16 ve 31*M8 Açması-2001, EUA*

Kazı envanter numarası: 2324

Müze envanter numarası: Bandırma Arkeoloji Müzesi, 491

Ağız çapı 10 cm. Korunan yükseklik 2.2 cm. Açık kahverengi damarlı, şarap kırmızısı ve siyah karışımı renkli çörtten yapılmış kadeh ağız-gövde parçası. Kapak oturma düzlemi iç dudak çıkıntısıyla verilmiş. Muhtemelen konik olan kaidesi korunmamıştır.

Benzer Örnekler : ---

Tarih : Orta Akhaemenid Evre (M.Ö. 477-388)

Geç Akhaemenid Evre**Figür 17 ve 32***PT 02 X Açması, yangın tabakası (Context Ware) -2002, FFN*

Korunan yükseklik 3.6 cm. Tondo cidar kalınlığı 8 mm. Kaide cidar kalınlığı 2 cm. Alabasterden yapılmış, konik kaideli büyük boyutlu kâseye ait kaide parçası. Tondo ve kaide kısmının bir tarafı kısmen korunmuştur.

Benzer Örnekler : ---

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366-334)

Figür 18

M8 b1/c1 Açması, III numaralı duvar önü - I numaralı taban önü–2003, FZT
Ağız çapı 27 cm. Korunan yükseklik 2.3 cm. Gövdede cidar kalınlığı 8 mm. Kahverengimsi benekli, koyu mavi çörtten yapılmış tabak ağız-gövde parçası. Sığ gövdeli ve olasılıkla düz dipli idi.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366–334)

Figür 19

HT-Köşe Açması, killi alan (duvar) içinden gelen malzeme, genişletilen alanın güneyi (kesit açma)–2004, GLP

Kazı envanter numarası: 3102

Ağız çapı 26 cm. Korunan yükseklik 3 cm. Gövdede cidar kalınlığı 8 mm. Kahverengimsi benekli, koyu mavi çörtten yapılmış tabak ağız-gövde parçası. Sığ gövdeli ve düz dipli olmalıdır.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366–334)

Figür 20

HT-Köşe Açması, kuzeydoğu-güneybatı doğrultulu duvar ile kuzeydoğusundaki duvarın arasındaki alan–2004, GLZ

Kazı envanter numarası: 3103

Ağız çapı 30 cm. Korunan yükseklik 5.8 cm. Gövdede cidar kalınlığı 9 mm. Kahverengimsi benekli, koyu mavi çörtten yapılmış tabak ağız-gövde parçası. Sığ gövdeli ve düz dipli olmalıdır.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366–334)

Figür 21

HT-Batı/2, Dolgu Toprak–2005, GYD 90

Kazı envanter numarası: 3608

Ağız çapı 25 cm. Korunan yükseklik 2.4 cm. Cidar kalınlığı 7 mm. Kahverengimsi benekli, koyu mavi çörtten yapılmış tabak ağız-gövde parçası. Dudak çıkıntısı korunmamış. Sığ gövdeli ve düz dipli olmalıdır.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366–334)

Figür 22*HT-Doğu/I, kesit düzeltmesi-2004, GCY*

Önerilen duruşa göre yükseklik 1.7 cm. Gövdede cidar kalınlığı 9 mm. Kahverengimsi benekli, koyu mavi çörtten yapılmış tabak, amorf gövde parçası. Sığ gövdeli ve muhtemelen düz dipli idi.

Benzer Örnekler : Kendi grubu

Tarih : M.Ö. 334 öncesi. Geç Akhaemenid Evre (M.Ö. 366-334)

Hellenistik Dönem**Figür 23***Apsis Açması, kuzeydoğu bölüm gevşek toprak-2004, GIE*

Ağız çapı 4 cm. Korunan yükseklik 1.2 cm. Gri renkli, yumuşak, saponit veya talk olarak da bilinen sabuntaşından yapılmış, dışa çekik ağızlı, küresel gövdeli, muhtemelen düz dipli, minyatür kap ağız-gövde parçası.

Benzer Örnekler : Meriç 2003, 56

Tarih : M.Ö. 2. yüzyıl

Akhaemenid Taş Kap Ekolü

Akhaemenid Persis'de (Parsa; Persepolis, Pasargade) gelişen ve Pers sanatının oldukça estetik ürünlerini veren Akhaemenid taş kap ekolü kanımızca, Mısır'dan sonra çok çeşitli materyallerin başarıyla kullanıldığı ikinci yaratıcı ekoldür. İran'da taş kap endüstrisinin M.Ö. 3. bin yılın sonlarına dek geri gittiği gözlenmektedir ve M.Ö. 3. bin yılın sonlarından itibaren alabaster, klorit ve steatit taş kap endüstrisi hızlı bir gelişme göstermektedir. Yerel mermer yataklarına sahip Tepe Yahya IVB (Proto-Elam M.Ö. 3000-2500) yerleşmesi⁸, Şahdad ve Susa⁹ bu kültürün en önemli temsilcileridir. Erken dönemlerde Mezopotamya ve Mısır üretimlerinin kalitesini yakalayan İran'da, taş kap yapımı Mısır'ın alınışına kadar önemini giderek kaybeder; Mısır kendi hammadde kaynaklarına sahip olmasına karşın¹⁰,

⁸ Lamberg-Karlovsky 1971, s. 90-92

⁹ Casanova 1991, s. 56-58

¹⁰ Antik Mısır'ın jeoloji haritasına bakıldığında ilk dikkati çeken, önemli kayaçların ve değerli taş tiplerinin Mısır'a hayat veren Nil Nehri boyunca uzandığı ve kuzeydeki deltada zengin depozitler halinde bulunduğu. Bu yatakların sistemli bir şekilde Eski Krallık Dönemi'nden beri (y. M.Ö. 2700) firavunlarca işletildiği bilinmektedir. Üstelik piramitlerin yapımı sırasında da yoğun

Mezopotamya’da olduğu gibi İran için aynı zenginlikten pek söz edilemez (*Zagros Dağları’ndaki gri kireçtaşı yatakları bir tarafa bırakılırsa*). Erken dönemlerden beri, eğer bölgeler taş yatakları bakımından fakir ise taş kapların yapımından vazgeçilmemiş ve uluslararası hammadde ticareti geliştirilmiştir. Ancak doğudan batıya 4.000 km., kuzeyden güneye 1.500 km. genişliğindeki bir coğrafyaya yayılan ve 6 milyon km².lik yüzölçümüyle bünyesinde kırkbeş ayrı ulusu (*kata ethne*) barındıran Asya İmparatorluğu kurmuş bir toplum için, bu hammaddeleri edinmek pek de zor olmamıştır. Persler yönetimlerini kabul ettirdikleri bölgelerden ya da ülkelerden krali kente doğru, tıpkı “Kral Yolu” gibi bir ticaret ve yol ağı kurmuşlardır¹¹. Emperyalist anlayışları doğrultusunda, ele geçirdikleri coğrafyaların yerel kaynaklarını böylece sınırsızca kullanabilmişlerdir. İşte bu yerel olmayan hammadde zenginliği sayesinde, sanatsal nitelikli eserler de ortaya çıkmıştır. Yüksek Akhaemenid kültürünün maddi temsilcisi niteliğindeki taş kap takımlarının en kalitelipleri, Persepolis’te temsil edilmektedir.

Persepolis’te, taraçanın doğu yarısındaki büyük düzlükte kurulmuş, genel görünüş itibariyle dışa kapalı -korunaklı- bir mimari tarz gösteren “Hazine Dairesi (38. Salon)”, zengin ve kaliteli sayısız salon envanterleriyle bir saray müzesi görünümündedir¹². Hazine binası aslında bütün belge ve dokümanların, mobilyaların, silahların vb. malzemelerin bulunduğu depo kompleksidir. Hazine binasının en karakteristik buluntuları, Makedonyalıların talanı esnasında yüzlerce parçaya ayrılmış¹³, çeşitli taşlardan üretilmiş kap formlarıdır¹⁴. Taş formların başlıcaları olarak; kylix görünümlü ayaklı çanaklar, düz dipli tabaklar ile çanaklar, tepsiler, kapaklar, taş kap altlıkları, alabastronlar ve mortarlar ile bunların havaneleri sayılabilir.

Flavius Arrianos’a¹⁵ göre, Büyük İskender’in komutasındaki Makedonyalılar, şaşırtıcı bir hızla Persepolis’e ulaştıkları için, Büyük Pers Kralı’nın ana hazinesi hâla buradaydı ve bekçilere (*phylakes*) yağmalama

---

bir şekilde kullanılmışlardır. Dolguların önemli bir kısmını, kırmızı jasper ve alabaster yatakları oluşturmaktadır. Ayrıntılıca bilgi için bkz. Lucas 1934, s. 346–356; Casanova 1991, s. 60, çiz. 2; Klemm 2004, s. 410–411, 415, res. 143

¹¹ Akhaemenid kraliyet yol ağı için bkz. Gray – Cary – Litt 1969, s. 193; Graf 1994, passim.

¹² Trümpelman 1988, s. 46

¹³ Olmstead 1948, s. 521–523

¹⁴ Schmidt 1939, s. 54–55

¹⁵ Arrianos III. 18

fırsatı tanınmamıştı. Makedonyalı askerler M.Ö. Ocak 330'da imparatorluğun ayinsel ve simgesel merkezi Persepolis'i (Taht'ı Cemşit) yakıp yıktıklarında, 120.000 talent (3.120 ton gümüş=312 ton altın=720.000.000 drahmi) ve 8.000 talentlik (208 ton gümüş=20.8 ton altın=48.000.000 drahmi) değerli eşya vardı¹⁶ ve bu M.Ö. 5. yüzyıldaki Atina "thalassokrası"sinin satın alma gücüne tekabül eden, yaklaşık olarak 300 yıllık milli gelirine eşdeğerti. Tüm hırslarına rağmen yine de düşman orduları (*haina*) hazineyi tam olarak boşaltmamışlar, fakat değerli gördükleri metal eşyaların bir tekini bile bırakmamışlardır¹⁷. Aslında tonlarca ağırlıktaki ganimetin tümünü taşımak için, yaklaşık 7.000 yük hayvanı gerekiyordu. Muhtemelen kervanlarında gereksiz ağırlık yapacağı düşüncesiyle, "Kral Masası (sofrası) Grubu"¹⁸ olarak adlandırılan taş vazoları sadece parçalamakla yetinmiş olmalıdırlar. Diodoros Siculus'a¹⁹ göre, barbarca çıkarılan Persepolis yangınında yitip giden, aslında sadece Persepolis devlet arşivinde korunan ve 12.000 adet dana derisi üzerine altın yaldızlı harflerle yazılmış, Zend-Avesta metinleri değildir. İskender'in saygınlığı da *oikumene* hülyası gibi, kaybolanlar arasındadır ve ona "*Gujaste*" yani "lanetli" lakabı takılmıştır²⁰. Şans eseri olarak, taş eserlerin değerinin yağmacılar tarafından kavranamamış olması, önemli bilgilerin günümüze kadar korunabilmesini sağlamıştır.

Diodoros Siculus Persepolis'in yağmalanmasını şu sözleriyle anlatır;

“İskender, Makedonyalılara şehri Asya'daki en nefret edilen şehir olarak betimlemiş ve krallık sarayları hariç askerlerine yağma için vermişti. Güneş altındaki en zengin şehirdi ve yıllar geçtikçe özel evler, her türlü zenginlikle donatılmıştı. Makedonyalılar, bütün erkekleri öldürmeye ve evleri yağmalamaya koşturmuşlardı; evlerin çoğu, sıradan insanlara aitti ve mobilya ve her tür giysilerle bol bol tedarik edilmişti. Burada, birçok gümüş ve altın taşınmıştı ve erguvan renkli ve altın süslemeli canlı giysiler fatihler tarafından ele geçirildi. Bütün uygar dünyada ünlü olan krallık ailesinin büyük konakları,

¹⁶ Diodoros XVII. 71. 1: Antik kaynaklarca bahsedilen rakamlar son derece abartılı gibi görünmektedir. Daha makul ederdeki bilirkişi tespiti, aşağıda Curtius Rufus tarafından verilmiştir.

¹⁷ Bosworth 1980, s. 332

¹⁸ Schmidt 1957, s. 81

¹⁹ Diodoros XVII. 72

²⁰ Bu lakap günümüzde hâla, Zagros'un ötesinde Büyük Tuz Çölü'ndeki Yazd yerli halkı tarafından İskender'in ismiyle birlikte anılmakta ve "Büyük" sıfatı yerine kullanılmaktadır.

kibre ve tam yıkıma kurban oldu. Makedonyalılar, bütün bir gün kendilerini bu yağma şölenine verdiler ve yine de daha fazlasını isteyen sınırsız hırslarını tatmin edemiyorlardı. Gerçekten bu aşırı yağma arzusu öyle önüne geçilemezdi ki sonunda birbirleriyle bunun için savaşmaya ve kendilerinden daha fazlasını alanları öldürmeye kadar vardırıdılar işi. En zenginleri, herkesin kendi payını alabilmesi için bir kısmının kılıçlarıyla bölündüğünü gördü. Bazı parçalar hakkında tartışırken, gerçekten de uzanan eller kesildi, kontrolsüz hareketleri çılgınlığa dönüştü. Kadınları da, elbiselerini ve her şeylerini çekiştirdiler, tutsaklarını köleleştirdiler. Böylece, Persepolis, bütün diğer şehirleri zenginliğiyle aşması gibi, aynı biçimde hepsini sefaletiyle aşıyordu.”²¹

Hazine binasının duvarlarındaki yangın izleri ve duvarlar boyunca yerleştirilmiş ahşap rafların kömürleşmiş kalıntıları²² tahribatın boyutlarını gösterir niteliktedir.

Quintus Curtius Rufus yağmanın bilânçosunu,

“Büyük İskender Persepolis’i zaptettiğinde sadece 73 Babil talenti (y. 2 ton) değerinde altın kâseler ve kadehler ele geçirdi.”²³

sözleriyle açıklar. Bu bağlamda iyi işçilikli taş vazolardan ise ayrıca bahseder. Dandamaev ve Lukonin’e göre, tüm bu vazolar Persepolis’e farklı zamanlarda olasılıkla vergi (*phoros*) ve armağan (*dora*) olarak ulaştırılmıştır²⁴. Ancak Persepolis Apadana Kabartmaları’nda tasvir edilmiş kabul sahnesinden²⁵ etkilenilerek yapılan bu değerlendirme, yetersizdir ama kısmen doğrudur. Çünkü Hazine Dairesi’nden ele geçen bazı vazolar kralın uyrukları tarafından armağan olarak gönderilmiş olup bazıları da vergiden ziyade, özellikle Mısır’dan yağmalanmıştır. Dareios I. (M.Ö. 522–486) tarafından inşa ettirilen hazine binasındaki son dolgular yani taş vazolar

²¹ Diodoros XVII. 70. 1–6

²² Trümpelman 1988, s. 50

²³ Quintus Curtius Rufus V. 6–7

²⁴ Dandamaev-Lukonin 1989, s. 181

²⁵ Schmidt 1953, s. 129–137, lev. 77, 78a-b, 98, 99, 103–107, 121–123; Ghirshmann 1964, s. 154 vd., res. 210–212, 218–229; Walser 1966, s. 36–47, lev 1 vd.; Walser 1980, res. 8 vd.; Tilia 1972, lev. 31, res. 33–35; Root 1979, s. 105–107, 108–110

ve diğer nesnelerin bir kısmı, Mısırlı firavunların hazine binalarından ve mezarlarındaki hazine odalarından²⁶ yağmalanmış olabileceği hafirleri tarafından²⁷ doğru bir şekilde yorumlanmıştır. Dolayısıyla bir kısmının savaş ganimeti olarak alındığı veya yağmalandığı anlaşılıyor.

Hazine Dairesi'nin ilk evresi Dareios I. döneminde inşa edilmiş olmasına rağmen, kurucunun adı tek bir taş kap üzerine dahi yazılmamıştır. Diğer taraftan halefinin adını taşıyan pek çok vazo formunda, quadrilingual -Eski Persçe, Elamca, Babilce, Mısır Hiyeroglifi- "Büyük Kral Xerxes" yazıtlarla karşılaşılr²⁸. Bu durum Akhaemenid evreye verilebilecek birçok örneğin, Xerxes I. (M.Ö. 486–465) dönemi boyunca yapıldıklarını göstermektedir. Ayrıca hazine binasının merkezi ve kuzey kesiminde ortaya çıkarılan, Pre-Akhaemenid Evre'ye ait yabancı kökenli vazoların da Xerxes I. tarafından buraya taşındıkları düşünülmektedir²⁹. Akhaemenid soy (*phratia*) birliğinin ve millet olma bilincinin en iyi göstergesi olan, üç dilde yazılan metinlerin değişmez sıralaması; Eski Persçe, Elamca ve Babilce şeklindedir. Ayrıca krali yazıtların büyük bir kısmı, Dareios I. ve oğlu Xerxes I.'in egemenlik yıllarından kalmadır³⁰. Artaxerxes I. (M.Ö. 465–424) döneminden itibaren, bunların sayısı azalmakta ve dinsel içeriğin ağır bastığı metinler³¹ çoğu zaman tek dilde kaleme alınmaktadır. Açık bir şekilde görüleceği gibi, Hazine Dairesi buluntularının Xerxes I. dönemine verilmesi, diğer verilerle de desteklenmektedir.

Taş kapların, Akhaemenid hükümdarlarının isimlerini taşıyan yazıtları ve üstün kaliteli malzemesi ile işçiliği, ayrıca krali depolarda saklanmaları ve çok sayıda üretilmiş olmaları birlikte düşünüldüğünde; kralların kullanımını için tasarlandıkları aşikârdır. Yazıtlı ve yazıtsız olan kapların form benzerliği ile Hazine Dairesi'nin salonlarında birlikte depolanmaları, her iki grubun da kralın sofrasını süslediğini gösterir. Büyük Pers Kralı'nın

²⁶ El-Khauili 1978, s. 797: Yüzlerce hatta binlerce taş vazo, Mısırlı sarazen mezarlarında ve piramitlerde lüks mallar arasında ele geçmiştir. Lahit veya tabuttan ayrı olarak -hemen yanı başına ya da bir sehpa üzerine- mezar odalarına yerleştirilen taş kaplar, açıkça önemli bir mezar eşyasıdır.

²⁷ Schmidt 1939, s. 54–55

²⁸ Schmidt 1939, s. 61

²⁹ Schmidt 1957, s. 81

³⁰ E. Herzfeld ve E. F. Schmidt tarafından buldukları yere göre isimlendirilen, "Hazine Levhaları" (Persepolis Treasury Tablets), yani Persepolis yazıtları için bkz. Schmidt 1953, passim.; M.Ö. 509–494 yılları arasına tarihli, yaklaşık olarak 25.000–30.000 adet Persepolis Sur Tabletleri (Persepolis Fortification Tablets) için bkz. Hallock 1969, passim.; Lewis 1990, s. 1 vd.

³¹ Kent 1953, s. 153–154

dostları (*philoï*), masa arkadaşları (*homotrapezoi*) ve asa taşıyıcıları (*skeptouhi*) ile birlikte katıldığı ziyafetlerde, görkemli sofrasında altın ve gümüş kadehler, kâseler ile değerli metallere üretilmiş formlar arasında yer alan taş kaplar, en az madeni olanlar kadar ilgi görmüş olmalıdır. Yine de bunların yalnız krali kabul törenleri esnasında değil, krallar tarafından gündelik hayatta da kullanıldığını düşünebiliriz. Taş kaplarla aynı malzemelerden yapılmış, alabastronlar³² gibi aromatik içerikli vazoların söz konusu banketlerde, yemek öncesi ve sonrasında kullanıldığını önerebiliriz. Persepolis Hazine Dairesi buluntuları, ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde anlam kazanmaktadır.

Hazine Dairesi salonlarında düz dipli ya da konik kaideli tabaklara, iyi işçilikli ve perdahlı dışa çekik ağız tablalı kadehlere çok sık rastlanır. Kylix görünümü olanlarında muhtemelen, Herodotos'un bahsettiği³³ meşhur hurma şarabı içilmiştir. Ayrıca yüksek ayaklı düz ve büyük tabakların bazıları meyvelik olarak kullanılmış olmalıdır.

Hammade Olarak Kullanılan Taş Cinsleri

Geneli açık kap formlarından oluşan bu kapların yapımında çok çeşitli taş cinsleri kullanılmıştır. En popülerleri arasında serpantin (yılan taşı), alabaster, diyorit, granit, yeşil renkli çört, arduvaz (kayağan taşı), jips, oniks gibi demir içerikliler ve kalsiyum bileşiği kireç taşı grupları sayılabilir. Ancak bunların yanında adeta bilinçlice, tedbirli bir şekilde kullanılmış izlenimi veren az sayıda bazalt, jasper, saydam kaya kristali, steatit, lapis lazuli ve tanımlanamayan diğer taş cinslerinden yapılmış formlar da repertuar dâhilindedir. Çeşitli renk damarlarıyla beneklenmiş serpantin ve doğada bulunduğu katmanın derinliğine göre rengi değişen kahverengimsi-mor damarlı kireç taşı, olasılıkla Zagroslar'daki yerel taş ocaklarından çıkarılmıştır. Beyaz granitten siyah benekli tabaklar, kahverengi ve yeşilimsi gri lekeli koyu diyorit vazoların çeşitli işlevleri vardır. Sert jasper (kalsedon) tabakların sayısı dördü geçmez³⁴ ve onun oniks ve akik çeşitlemeleri kral masası için olağanüstü emekle işlenmişlerdir. Mavi ve gri lapis lazuliden düz tabaklar ile saydam kaya kristali kadehlerin modern cam versiyonlardan pek de farkı yoktur.

³² Schmidt 1957, s. 88, lev. 51/3a-3b, 52/4

³³ Herodotos III. 20

³⁴ Schmidt 1957, s. 91, tablo VIII.

Pers kralları ve Akhaemenid yönetici sınıfı Eski Persçe konuşup yazmalarına rağmen, birçok yazıtlı nesne üzerinde yukarıda adı geçen dört dil birlikte görülmektedir³⁵. Taş kapların multilingual yazıtlara sahip olmalarının nedeni, diplomatik bir saygınlık hediyesi olmasıdır. Ayrıca Persler bu tür taş kapların yapımında bazı materyalleri ithal ettikleri, bazı formları doğrudan kopya ettikleri, sıkı ticaret ilişkileri kurdukları Mısır'dan getirilen yetenekli ustaları çalıştırmışlardır.

Pers İmparatorluğu'nun kurucusu Büyük Kyros'un (M.Ö. 558–530) karşıtları³⁶; Babilliler, Spartalılar ve Kroisos'un müttefiki olan Amasis (M.Ö. 570–526) M.Ö. 526/25'de ölmüş ve ardından başa Psammetikhos III. (M.Ö. 526–525) geçmiştir³⁷. Ardından Büyük Kyros'un oğlu ve yasal varisi Kambyses II. (M.Ö. 530–522), Saite Sülalesi olarak da bilinen 26. Sülale'yi devirerek Mısır'ı M.Ö. 522'de imparatorluk topraklarına katmıştır³⁸. Persler Mısır'ı işgal ettiklerinde, daha önceden bildikleri Lydia örneklerinden daha göz kamaştırıcı Mısır yapımlarıyla karşılaştılar ve krali ihtişamlarına kapılıp onları yağmalamışlardır³⁹. Ardından artan kültürel ilişkiler sonucunda, Mısır'dan yeni hammadde türleri getirilmiş ve taş kap kullanımı Persler arasında daha da yaygınlaşmıştır. Yani eski Mısır Uygarlığı taş kap sanatı için, bir tür kültür taşıyıcısı (*Kulturträger*) rolü üstlenmiştir. Persler tarafından taş kapların tam anlamıyla benimsenmesi, Mısır'ın alınmasından daha erken tarihlere dayanmamaktadır. Ayrıca İran Demir Çağı III (M.Ö. 800–550) Evresi'nde Medler, farklı kültürel beğenileri veya statü simgelerindeki farklılık nedeniyle, taş kaplara pek ilgi duymamışlardır. Bu görüşümüzü; Dareios I.'e ait Susa Yazıtı da desteklemektedir⁴⁰. Kralın burada inşa ettirdiği ve satrapların da yapımına katkılar sağladığı sarayın⁴¹ yapımında kullanılan malzemeleri imparatorluğun hangi bölgelerinden getirttiğini ve çalışanlarını ülkeleriyle birlikte yazıtta saydığını görmekteyiz. Bu yazıttan sarayın, Geç Babil Dönemi saray sanatının özgün yaratılarından sırlı tuğlalarını, Babillilerin pişirdiğini ve boyadığını ya da mimari taş ustalarının İonialılar ve Sardeisliler

³⁵ Schmidt 1939, s. 62; Schmidt 1957, s. 87

³⁶ Herodotos I. 125–130; Olmstead 1948, s. 34

³⁷ Gray – Litt 1969, s. 19

³⁸ Breasted 1936, s. 312–317; Grimal 1997, s. 367 vd.

³⁹ Schmidt 1939, s. 61

⁴⁰ Frankfort 1989, s. 349

⁴¹ Olmstead 1948, s. 169 vd.; Nylander 1979, s. 355; Bouchard 1997, s. 57 vd.

(Lydialılar) olduğunu öğreniyoruz. Yazıttan anlaşıldığı kadarıyla, bazı yapı malzemelerinin ithal edildiği ve sarayın yapımında da yabancı ustaların çalıştırıldığı görülmektedir. Halkı tarafından “tüccar (*kapelos*)” olarak da adlandırılan Dareios I.’in adı, Eski Persçe “*Darayavaus*” olarak “iyiyi sıkıca tutar” anlamında olması, Persler’in daima işinin ehli ustalarla çalıştıklarını ve onları koruyup teşvik ettiklerini de göstermektedir.

Benzer bir durumu Daskyleion’da da görmekteyiz. Lydia örneklerini andıran ve yerli Anadolu özellikleri taşıyan mimari terrakottalar⁴², “Anadolu-Pers Stili”ndeki kabartmalı orthostadlar ile steller⁴³, Teras-Sur duvarı⁴⁴ ve Miletos ekolündeki volütlü köşe akroterinin⁴⁵ de gösterdiği gibi Persler, mimari ve taş ustası olarak alanlarında uzman İonialıları ve Lydialıları çalıştırmışlardır⁴⁶.

Pers İmparatorluğu’nda taş kap ve alabaster vazoları yapan saray atölyelerinin başındaki ustaların da, M.Ö. 4. binin sonlarından itibaren ürünler vermeye başlayan, Mısırlılar olduğu önerilebilir. Mısır bağlantısına paralellik oluşturacak bir başka kanıt, yine Persepolis’ten gelmektedir. Hazine Dairesi buluntuları içinde dış görünümüyle tamamen mavi lapis lazuliyi andıran, kayaç görünümlü fakat yapay bir hamurdan yapılmış ve çarkta biçimlendirilmiş kaplara rastlanmış olunmasıdır. Ancak petrografik analiz sonucunda ayırt edilebilecek olan bu oldukça ilginç malzeme, olağan üstü yaratıcı bir medeniyet olan Mısırlıların bir buluşudur. Pre-Akhaemenid Evre’de ülkede kesinlikle bilinen ve formülü gizli tutulan bir tür seramik hamurudur⁴⁷. Mısır’da bulunmayan değerli bir taş türü olan lapis lazulinin⁴⁸ taklidi, bu tür hamurdan yapılmış kaplar Pers İmparatorluğu için doğrudan Mısır’dan ithal olabileceği gibi, Persepolis ve Pasargade’deki krali atölyelerde çalışan Mısırlılar tarafından da üretilmiş olabilir. Camcılığın da dâhil edilebileceği bu tür meslek grupları ve sanatçıları krallar tarafından

⁴² Yıldızhan 1996, s. 22 vd.

⁴³ Polat 1998, s. 9 vd.; Bakır 1994, s. 24 vd.; Bakır 2003, s. 9

⁴⁴ Coşkun 2005, s. 368–375

⁴⁵ Bakır 2003, s. 8

⁴⁶ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Nylander 1970, passim.; Nylander 1977, s. 141 vd.; Nylander 1991, s. 1037 vd.; Ratte 1989, passim.

⁴⁷ Schmidt 1939, s. 56

⁴⁸ Afganistan’daki Bedeşşan (Badakşan) yataklarından çıkarılan lapis lazuli M.Ö. 3500’lerde dâhi Mezopotamya ve Mısır’a dek ulaşmıştır. Mavi renkli, yarı saydam opak, kireç taşlarının kontakt metamorfizmasıyla oluşan bir kayadır. Kalsit, piroksen ve diğer silikatlarla birlikte bolca lazurit minerali içerir. Francfort 1983, s. 518

desteklenmiş ve korunmuştur. Pers kralları döneminde yeniden yapılandırılan, Babil'deki Nabukadnezar II.'nin (M.Ö. 604–562) saray kompleksinin doğusundaki odalardan biri “sumermeri vazo yapımıcısına” ait olması da yabancı sanatçılara verilen değerin bir başka kanıtıdır⁴⁹.

Aranıp bulunması, kaynağından sistemli bir biçimde yönlendirilmiş yoğun iş gücü harcanarak çıkarılması ve kentlere taşınması sırasındaki tehlikeler ile yüklü ulaşım maliyetleri ancak krallarca finanse edilebilen, Akhaemenid taş kap ekolü saray atölyelerinde gelişmiştir. Atölyelerin ürünleri ise başta Pers Büyük Kralı olmak üzere üst düzey soylular tarafından statü simgesi olarak kullanılmıştır.

Daskyleion Taş Kap Ekolü

Daskyleion Kazıları boyunca Hisar Tepe'de yüzeyden toplanan ve kazılar sırasında açmalardan parçalar halinde gelen, taş kapların sayısı 20 adettir ve ayrıca 3 adet de havaneli parçası ele geçmiştir. Söz konusu eserler, höyüğün üst platosundan ve yamaçlarından gelmektedir. Persepolis'te olduğu gibi topluca bir yapı içerisinde bulunmamışlardır. Ne yazık ki; kapların birçoğu kullanıldıkları döneme ait steril kültür katlarından gelmemektedirler. Hellenistik ve Bizans devirlerinde oluşan tahrip alanlarından ve kesit düzeltilmesi sırasında bulunanları da vardır. Bu durum çoğu kez tarihlendirmeyi zorlaştırmakta, verilen tarihlerin ise geniş bir zaman diliminde önerilmesini zorunlu kılmaktadır. Ancak bazı kaplar kontekst buluntu olup, Persepolis'teki benzerleri ve diğer buluntular yardımıyla tabakaların tarihlendirilmesine katkıda bulunmaktadırlar.

Persepolis'teki taş kap örneklerinde de kullanılan çeşitli renklerdeki çört ve benekli granit, Daskyleion taş kaplarında da bazı türleriyle temsil edilir. Daskyleion taş kap takımları, en başta Anadolu cinsi jasper olmak üzere Mısır cinsi jasper, mermer, granit, çört ile alabaster ve sabuntaşı gibi farklı teknik beceri gerektiren kayaçlardan üretilmiştir. Dolayısıyla işlenmesi zor, sertlik derecesi yüksek ve nadir bulunan ve bu yüzden yarı değerli sayılan kayaç türleri çokça kullanılmıştır. Kolay işlenebilen, daha değersiz kayaçlardan yapılanların da varlığı, temelde bir nitelik farkı gözlemlenmesinin taş kapların sevilerek kullanıldığını gösterir. Kapların üretim materyallerinin dağılımına bakıldığında (Fig. 24), ilk sırada 8 adet örnekle

⁴⁹ Oates 2004, s. 157

Anadolu cinsi jasper temsil edilir. Çünkü kentteki üretim, daha çok bu tür kapları üretmeye yönelmiş olmalıdır. 7 adet örnekle, çeşitli renklerdeki çört malzeme, jasperden yapılmış kapları izlemektedir ve birer örnekle Mısır cinsi jasper, granit, alabaster ve mermer ile saponit veya talk olarak da bilinen sabuntaşından yapılmış tekil parçalar sonuncu grupta yer alırlar. Ayrıca üç adet havaneli de Anadolu cinsi jasperden üretilmişlerdir.

Daskyleion'dan ele geçen taş kap takımları, M.Ö. 6. yüzyılın 3. çeyreğinden başlayarak, Hellenistik Dönem'e kadar oldukça geniş bir zaman diliminde kullanılmışlardır. Yazıtsız olmaları nedeniyle eserler, diğer merkezlerdeki benzer örnekler yardımıyla ve buldukları tabakanın diğer eserleri de göz önünde bulundurularak relatif bir tarihlemeye gidilmiştir. Burada benimlenen kümeleme ve tarihleme metodu, Daskyleion'un Akhaemenid dönemi için genel kabul edilen; Erken, Orta ve Geç Akhaemenid evrelere yönelik ve Hellenistik Dönem'e uygun olarak yapılmıştır.

Hammadde Analizi ve Değerlendirmesi

Daskyleion taş kaplarının önemli bir bölümü, yer bilimleri literatüründe jasper (SiO₂) olarak⁵⁰ da bilinen doğal bir kayaç türünden üretilmiştir. Daskyleion kazı ekibi tarafından değişik dönemlerde gerçekleştirilen yüzey taramalarında, Hisar Tepe üzerinden ve yamaçlardan yüzlerce irili ufaklı parçalar halinde, çekirdek kütleleri ve yongalama izleri taşıyan jasper parçaları toplanmıştır. Ayrıca 2004 yılı kazı sezonunda, M-8 Batı Açması'ndaki Hellenistik Dönem'e tarihli bir duvarda temel taşı olarak kullanılan büyük ve şekilsiz bir jasper kütlesi, Kült Yolu 05/3 Açması'ndaki 3 numaralı duvarda temel taşı olarak kullanılan kütle (GPN 289) kolayca fark edilir derecede kaplarımızın hammaddesini oluşturmaktadır.

Daskyleion kazı evi deposunda korunan jasper örnekleri, çok farklı renklere ve değişik fiziksel özelliklere sahiptir. Hammadde jasper örnekleri, pleokroizma özelliği (çok renklilik) göstermektedir. Jasperin kaynağı olan alünit minerali, orijinal halde suda ve asit çözeltilerinde çözünmemekle birlikte, 500°C'nin üzerindeki sıcaklıklarda kalsine edildiğinde suda, HCl ve H₂SO₄ çözeltilerinde çözünmektedir⁵¹. Jeolojik devirde (Üst Kretase 136-65 milyon yıl)⁵², yerin derinliklerinde yüksek basınç ve

⁵⁰ Klein – Hurlbut 1993, s. 529; Koçu – Korkmaz 2003; s. 367 vd.

⁵¹ Gülensoy 1968, s. 93

⁵² Özgenç 1993, s. 25

sıcaklıkta kayacın oluşumu sırasında, yüksek basıncın etken olduğu kohezyon kuvveti nedeniyle mineralin bünyesinde oluşan kırılma yüzeylerine, homojen olarak dağılamayan silisleşmiş⁵³ mineraller yerleşir. Bir başka deyişle, afinitesi (oksidasyona uğraması) ve kayacın bünyesindeki çeşitli minerallerin tane boyutu farklılaşması, Daskyleion jasper örneklerinin çok farklı yapılar ve renklerde karışımına çıkmalarını sağlamıştır.

Daskyleion'da çok sık rastlanan bir kayaç türü olması ilk anda bizleri, hammaddenin yakın çevredeki bir ocaktan elde edilebileceğini düşünmeye yönlendirmiştir. Persepolis Hazine Dairesi ve Uşak-İkiztepe Tümülüsü ile Sardeis'teki tek atölyenin kalıntılarından da aynı malzemeden üretilmiş benzer formda eserlerin biliniyor olması, hammaddenin Anadolu'ya özgü olabileceği ihtimalini güçlendirmiştir. Tüm bu önermelerimizi kesinleştirileceği düşüncesi ile M-8 Batı Açması'nda bulunan şekilsiz jasper kütlesinin kopan bir parçası üzerinde ince-kesit, X ışını (X-ray diffraction) kırınımı⁵⁴ ve malzemeye ad verilmesi için petrografi (petrography)⁵⁵ analizlerin yapılması uygun görülmüştür.

T.C. Maden Tetkik Arama Genel Müdürlüğü, Maden Analizleri ve Teknolojisi Dairesi Başkanlığı'nın analiz sonuçlarına göre; alınan numunenin, 0.01 mm. ile 0.03 mm. arasında değişen tane boyutlarındaki alünit⁵⁶

⁵³ Çiftçi 2003, s. 459: Silisleşme (Silicification), Magmatik kökenli sıvılar veya yeraltı suları ile kriptokristalin silikanın, silis içermeyen bir kayaca girişidir (bir bakıma sızışı, işgal edişi). Söz konusu silika/silis, ya boş gözenekleri doldurur ya da mevcut mineralleri ornatır (yerini alır). Bir virüs hücresinin organizmaya hızla yayılmasına benzetilebilecek silisleşme oluşumu o kadar hızlı ve etkilidir ki; bir ağaç kütüğü bile şekli bozulmadan taşlaşabilir. En iyi örneği, A.B.D.'nin Arizona eyaletindeki, Taşlaşmış Orman (The Petrified Forest) adıyla da bilinen milli parkta bulunur. Dolayısıyla alünit mineralini de taşlaştırmış (=jasper) olması doğaldır.

⁵⁴ Bilinen dalga boyulu X-ışınlarının kristale (toz ya da kristal) yönlendirilmesi esasına dayanan bir analiz yöntemidir. X-ışınları kristal içindeki atom düzlemleri tarafından kırılmaya uğratılır. Kırılmış ışınların açılma pozisyonlarını kaybederek, atom düzlemleri arasındaki uzaklıkları, Bragg eşitliğine göre ($n\lambda=2d\sin\theta$) tespit edilir. Bu işlem farklı doğrultularda tekrarlanarak kristallerin yapıları modellenilebilir. Bu yöntem jeolojide, özellikle toz örneklerde minerallerin nitel ve nicel analizlerinde çok yaygın olarak kullanılır. Kısaca XRD olarak bilinir.

⁵⁵ İnce-kesitlerde ve el örneklerinde kayaç dokularını ve mineralojisinin sistematik tarifi ve yorumuna dayalı bir yöntemdir.

⁵⁶ Tolun 1950, s. 24-25; Klein – Hurlbut 1993, s. 429; mineralin oluşumu ve değişik formülleri için bkz. Gülensoy 1968, s. 98-99: Alünit (Alunite) $KAl_3(SO_4)_2(OH)_6$ (= Potassium Aluminum Sulfate Hydroxide), (Şap veya alümtaşı), jorasit grubu mineraldir. İsmi Latince kökenli olarak alum'dur. Bozkurt 1985, s. 145: Potasyum alüminyum sülfat minerali; özgül ağırlığı 2.6-2.8 g/cm³ ve sertliği 3.5-4 dür. Trigonal sistemde kristalleşir. Aslında renksiz olan Alünit, doğada saflık derecesine göre; safken beyaz, bazen sarımtırak, griden kıvılcımsıya değin değişen renklerde bulunur. Çizgi rengi beyazdır. Camı parlaklığa sahiptir. Kristalleri nadir, masif habitüde (dış görünüm) sahiptir. {0001}'de belirsiz bazal dilinimi vardır. Konkoyidal kırılma yüzeylerine

mineralleri ile kripto-mikrokristalin silisten oluştuğu ve içerisindeki çatlakların demirhidroksit ile boyandığı anlaşılmış; alünit grubu mineraller, Opal-CT⁵⁷ “**Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç**” olarak kayaç tanımı yapılmıştır (Fig. 25).

Mineral içeriği olarak “Alünitleşmiş Silisleşmiş Kayaç” olarak da tanımlanabilecek jasper (SiO₂)⁵⁸, Kalsedonun (chalcedony) bir çeşidi olup, kırmızımsı kahverengi damarlı, opak ve kriptokristalin (çok ince kristalli) yapıda bulunur. Bantlı yapıda da bulunabilir. Saf alünitte bileşimindeki demiroksit, kalseduan, mor kuvars (ametist) ve opal (panzehir taşı) gibi silis bileşikleriyle ayrılan tortul bir kayaç türüdür. Bu nedenle bazı türlerindeki alünite özgü sarımsı-krem renk ikinci plandadır. Demiroksit ve silis yüzdesi daha az olan türlerinde ise alünite özgü renk ön plana çıkar.

Ülkemizin alünit rezervleri yaklaşık olarak, 32 milyon ton olarak tahmin edilmektedir. Türkiye’de önemli alünit yatakları başlıca üç bölgede toplanmıştır⁵⁹. İlk önemli bölge, Giresun ili sınırları içerisindeki Şebinkarahisar-

---

(kavisli çatlak yüzeyi) sahiptir. Hafifçe acı tatta bulunur. Potasyum feldspat içeren volkanik kayaçların, sülfürik asit çözeltileri ile alterasyonu sonucu volkanik kayaçlarda ikincil mineral olarak oluşur. Dolomit ve magnezitten ayırmak oldukça zordur. Potasyum için önemli bir kaynak teşkil eder. Gülensoy 1968, s. 94–95: Dünya’da önemli alünit yataklarına sahip ülkeler arasında; Rusya (Kandalakscha), Kazakistan, Özbekistan, Azerbaycan, Kafkasya, Çin, Avustralya (Warner Town), Kore (Chosen), Japonya, Fransa (Puy de Dome), İtalya (Roma-Tolfä), İspanya, Meksika (Guanajuato), Arjantin (Camaros), Hindistan, Macaristan (Beregszasz), A.B.D. (Utah, Vancouver Island, British Columbia, Bullah, Delah, Colorado, Arizona, Texas, Kyuqout Sound), İngiltere (New South Wales) ve Türkiye’de bulunmaktadır.

⁵⁷ Opal-CT, çok zayıf kristal yapısına sahip bir silika/silis. Bu yapı, kuvars ve çört oluşumunda ara bir evre olarak kabul edilir.

⁵⁸ Hellenca (iaspis) kökenli bir kelime olup, Latince “iaspidem/ akuzatif formuyla iaspis”ten, Semitik dillerde (yashpeh) ve Akkadca’da (yashupu), Eski Persçe (yashp) olarak, Eski Fransızca’ya “jespé”, Anglo-Fransızca’ya (jaspre) olarak geçmiştir. M.S. 13. yüzyıl hahamı, Saragossalı Rabbeinu Behaye olarak da bilinen Bahya ben Asher ya da Bahya ben Asher ben Halawa’ya göre “Yasfeh” olarak; Tevrat (Ahd-i Atik), Mısırdan Çıkış (Exodus) 28: 20 bölümünde jasper adı geçmektedir. Yakup ve Rahel’in en genç oğlu Benyamin’in kabilesi tasvirlerinde Tevrat, Mısırdan Çıkış 28: 6–30, 8 adet ayinsel elbiseden Efod olarak bilinen keten üst-giysi ile birlikte giyilen kült standardı haline gelmiş göğüslük üzerindeki altından yuvalarına kakılmış kehanet değeri olan taşlardan biridir. Kudüs’teki Yahudi tapınağında hizmet eden İsraililer ve daha sonraları İbrani yüksek kâhinleri tarafından En Kutsal Yer’e girerken giyilen göğüslük üzerine iliştirilmiş 12 adet değerli taşın üzerinde, İsrailoğulları’nın 12 oymağının adları kazanmıştır. Böylece başkâhin, En Kutsal Yer’e her girişinde halkını tanrının (Yehova) huzuruna çıkarmış oluyordu. Ancak jasperin İsrailoğulları’nın 12 kolundan hangisini temsil ettiği açık değildir. Kullanım amacı her ne olursa olsun, değerli olduğu ve kutsal sayıldığı kesindir.

⁵⁹ Gülensoy 1968, s. 96, şek. 1

Şaplıca köyü⁶⁰ (eski adı Gedehor'dur) ve Sarıkaya, Harmankaya, Sayderesi ve Andon adı verilen bölgede alünit oluşumuna rastlanmıştır. Söz konusu bölgenin toplam rezerv potansiyeli, 15–20 milyon ton civarındadır⁶¹. İkinci önemli bölge, Kütahya ili sınırları içerisindeki Gediz-Simav yolu üzerindeki Şaphane Dağı (Gediz) 7 milyon ton rezerv potansiyeli ile ülkemizin en zengin alünit cevheri rezervine sahiptir. Ayrıca Altıntaş (Kütahya) ve Gevekseydi (Kütahya) bu silsilenin bir uzantısını oluşturur. Üçüncü bölge ise İzmir ili sınırları içerisindeki, Yeni Foça civarındadır. Bu önemli sahaların dışında, sınırlı alanlarda önemsiz alünit damarlarına rastlanmıştır. Mustafakemalpaşa (Bursa), Aksaray-Gelverce bucağı-Kenedala köyü (Niğde), Fatsa-Kurgan bucağı-Göller köyü (Ordu), Kirazlı bucağı-Ortaca köyü-Ören Dağı (Çanakkale) gibi Türkiye'nin birçok yerinde alünit cevheri, potansiyel büyük yataklar halinde bulunmaktadır⁶². Kolayca anlaşılacağı gibi jasper kaynakları, alünit minerali yataklarının olduğu bölgelerde aranmalıdır. Çünkü doğada rastlanan alünit minerali çoğu kez, kil mineralleri ve SiO₂ (jasper) ile birlikte girift halde bulunmaktadır⁶³. Anadolu'nun rezervlerinin büyük bölümünün, Lydia Krallığı'nın egemenlik sahası dâhilinde bulunduğu anlaşılmaktadır. Lydia Bölgesi sınırları içerisinde kalan yataklardan elde edilen alünitlerin demiroksit (Vüstit = FeO) yüzdesi 0.3 ile 0.5 arasında değişmektedir⁶⁴. İkiztepe Tümülüsü'ndeki ve Daskyleion'daki jasper kaplarda alünite özgü sarımsı-krem renk önplandadır ve bu da demiroksit yüzdesinin düşük olduğunu göstermektedir. Sardeis'teki atölyeden arta kalan biçimsiz yongaların ve bitirilmemiş formların, hafirleri tarafından yapılan renk tarifleri⁶⁵, Daskyleion örneklerine uymaktadır. Bu bağlamda varılacak ortak nokta; Lydialılar tarafından güçlü ekonomilerinin sağladığı uygun ortamda, sistemli bir biçimde işletilen bu yataklar⁶⁶, günümüzde araştırmacılar tarafından pek fazla incelenmemiş “**Lydia Taş Kap Ekolü**”nün varoluş nedenidir.

⁶⁰ Özgenç 1993, s. 25 vd.; Özgenç 1999, s. 65 vd.

⁶¹ Gülensoy 1968, s. 96

⁶² Tolun 1950, s. 23; Gülensoy 1968, s. 96–97

⁶³ Gülensoy 1968, s. 98–99

⁶⁴ Tolun 1950, s. 24–25; Gülensoy 1968, s. 97

⁶⁵ Greenewalt – Rautman – Cahil 1987, s. 80, dn. 37

⁶⁶ Günümüzde bu yataklar ve mineraller, LANDSAT uydu görüntüleriyle uzaktan algılama yöntemleri, spektrometre aleti, Hiperspektral görüntüleme algılayıcıları ve analizleri, Termal Kızılötesi görüntüleme teknikleri ve analizi (ASTER Uygulaması), Hiperspektral Termal Kızılötesi (TIR) analizi gibi çok çeşitli bilimsel-teknik yöntemlerle aranmakta ve tespit edilebilmektedir. Ancak bu teknolojik birikimin hiçbirine sahip olmayan Lydialıların, bu yatakları bulmuş ve kullanmış olması oldukça şaşırtıcı olması yanında takdire şayandır.

Erken Akhaemenid Evre Taş Kapları (M.Ö. 547–477)

Daskyleion'da ele geçen M.Ö. 6. yüzyıl tabaklarına bakıldığında; 8 adet jasper tabağın küçük ayrıntı farklılaşmaları yanında, hepsi düz ağız kenarlı ve düz dipli olarak üretilen, tek tip serinin devamına işaret ettiği gözlenmektedir. Daskyleion'daki en erken grup olan jasper kaplar, nadir buluntular olup form standardizasyonuna tabi tutulmuşlardır. Yalın bir anlayışla şekillendirilen bu kaplar üzerinde, hiçbir kabartma veya *intaglio* süslemelere rastlanmamıştır. Yakın benzer örnekleri dâhil, kapların ağız çapları da 14 cm.'nin altında değildir. Sahip oldukları ortak özellikleri, belirli bir özel amaç doğrultusunda üretildiklerini göstermektedir.

İlk örnek (Fig. 1), sade bir anlayışla biçimlendirilmiştir. Vurgulu dudak çıkıntısı, düzleştirilmiş ağız kısmını oluşturur. Diğer örneklerde bulunan, ağız kısmının dış yüzündeki ikili yivlere de bu tabakta rastlanmaz. Bunların yanında, grubun en özensiz yapımı olarak değerlendirilebilecek eserin iç yüzeyi parlatılmışken, dış kısım parlatılmadan bırakılmıştır. Dış yüzü parlatılmadığı için ve diğer örneklerden farklı olan (**Figür 9**) katalog numaralı kap ile olan form yakınlığı -gövdenin devamı düz dudak yapısı- nedeniyle, olasılıkla bitirilmeden yarım bırakılmış bir örnektir. Ancak kabul edilebilir derecede, aşırı kaba bir görünüm arz etmeyen dış yüzün parlatılması durumu, yapan ustanın veya siparişi verenin isteğine bağlı olarak değişebileceği de unutulmamalıdır.

Daha özenli işlenen (Fig. 2) tabak, 14.6 cm. ağız çapı ile İkiştepe Tümülüsü'nden (Karun Hazinesi) gelen tabak⁶⁷ ile bire bir örtüşmektedir. Söz konusu eserdeki ağzın hemen altındaki yivlere örneğimizde de rastlanır. İçi ve dışı parlatılmış özenli işçiliğiyle dikkati çeker. Figür 3'de yer alan örnek, form özellikleri açısından kendi grubundaki (Fig. 2, 5 ve 6) tabaklarla ortak özellikler göstermektedir. Son derece iyi parlatılmış yüzeylere sahip amorf gövde parçası (Fig. 4), bu kapların yapımına aşırı özen gösterildiğini kanıtlamaktadır. İyi korunan iki tabak, İkiştepe Tümülüsü örneğiyle birlikte, bu tabakların düz dipli olduğunu göstermiştir. Tam profil veren ve grubun en önemli iki eserinden bir olan tabak (Fig. 5); Figür 2, 3 ve 6 gibi örneklerle aynı form özelliklerini paylaşmaktadır. Kirlili beyaz renginin baskınlığının açığa vurduğu gibi, Anadolu jasperinin en tipik türünden yapılmış tam profil veren tabak (Fig. 6), diğer örnekler gibi aynı serinin bir devamıdır. Persepolis yapımları dip kısmında yazıtlar

⁶⁷ Özgen – Öztürk 1996, s. 130, lev. 85

taşmaktadır⁶⁸. Ancak Daskyleion taş kap takımları arasında, bugüne dek hiçbir yazıtlı örneğe, yani mürekkeple yazılmış ya da grafitto verilmiş ibarelere rastlanmamıştır. Ancak bu durumun gerçeği yansıtmadığı kanısındayız ve daha ilerideki çalışmalarda yazıtlı örneklerin bulunabileceğini düşünüyoruz. Grubun özenli işlenmiş parçalarından biri (Fig. 7), itina ile işlenmiş, dibe doğru hafifçe kalınlaşan ince cidarı ve düz ağız kenarının dışında; biri ince diğeri kalın iki yivli dekorasyonu ile Persepolis'teki üstün kaliteli kapları⁶⁹ andırır.

Bu grup içerisinde değerlendirilen farklı malzemeden üretilmiş yegâne eser, kalın taneli beyaz mermerden yapılmış (Fig. 8) düz dipli kâsedir. Jasper kaplar gibi sade bir üslupla, bezemesiz olarak biçimlendirilmiştir.

Daskyleion'da söz konusu tarihler içerisinde üretimin yapıldığını kanıtlayan örnek (Fig. 9), Kült Yolu 05/3 Açması'ndan gelmiştir. Ancak buluntu yeri ve özellikleri alanın bir işlik olamayacağını göstermiştir. Parça, gövdenin devamı dudak profiliyle 1 katalog numaralı tabağa benzemektedir. İç yüzü parlatma işlemi dâhil tamamen bitirilmiştir. Ancak dış kısmı belirgin bir derecede sonuçlandırılmadan bırakılmıştır. Bu nedenle kapların biçimlendirme evreleri ve yapım tekniği hakkında da önemli bilgiler verir. Ağız yükseltisinin dış tarafında, ince uçlu eğelerle yatay konumdaki kazıma ve sürtme hareketiyle törpülenme aşamasında kalınmıştır. Kabın dış-alt bölümü, daha erken bir yapım aşamasında kalındığını gösterir. Düz ve eğik keskiner yardımıyla, yelpaze şeklindeki kaba yongaların çıkarılma işlemi sırasında derin yarıklar oluşmuştur. Kazı deposundaki diğer amorf kayalar üzerinde yaptığımız gözlemlerde, yelpaze biçimli kopuntu izlerinin varlığı ve dilgi çıkarılmış izlenimi veren derin yarıklar ile çıkıntı oluşumları saptanmıştır (Fig. 26). Bu izler, yapım sırasında kullanılan aletlerin tahmin edilmesini sağlamaktadır. Bu kapları bir derece daha önemli kılan özellik, büyük emek isteyen yapım tekniğinde, el yordamıyla aşındırmaya dayanan işçiliğin ön planda olmasıdır. Sardeis'teki atölyenin aksine Daskyleion'da bu güne kadar herhangi bir işliğe rastlanmamıştır. Aslında üretim artıklarının bulunduğu merkezlerde, işliklerin olması beklenir. Daskyleion'un da bu kuralı bozmayacağını düşünüyoruz ve ileride yapılacak çalışmalarda söz konusu işliklerin bulunacağını ümit ediyoruz.

⁶⁸ Schmidt 1939, s. 62

⁶⁹ Schmidt 1957, lev. 59/10

Az sayıda ele geçen bu erken tarihli örneklere, şimdilik Sardeis dışında hiçbir Pers yerleşiminde rastlanmamıştır ve mimari terrakottalar ile birlikte bulunmuş Sardeis örnekleri⁷⁰ en az Daskyleion kapları kadar özel önem arz etmektedirler. Anadolu'ya özgü renkteki jasperden üretilen kapların tümü, form standardizasyonuna uğratılmış tabak formlarından oluşmaktadır. Bu tür kapların Sardeis'te Lydia döneminden itibaren üretildiği⁷¹ bilinmektedir.

Daskyleion jasper kapları, Uşak-İkiztepe Tümülüsü'ndeki ve Persepolis'teki yapımlar ile temelde ortak özellikler göstermektedirler⁷². Tabak formunda biçimlendirilmeleri, düz ağız kenarına sahip olmaları, ağız profilinin altında ince ve kalın yivlere yer verilmesi, ayrıca tümünün düz dipli olmaları birlikte düşünüldüğünde aynı anlayışın ürünleri olduğu görülmektedir. Bu nedenle İkiztepe Tümülüsü'ndeki yakın benzeri gibi, örneklerimiz de Akhaemenid yönetimi altında Anadolu'da yapılmış olabilecekleri ortaya çıkmaktadır. Bu noktada devreye, Daskyleion'daki bitirilmeden bırakılmış yegâne parça (Fig. 9) girmektedir. Bu bağlamda Daskyleion, Sardeis'ten sonra Anadolu'da jasper kapların üretildiği merkezler arasına girmiştir.

Ritüel Kaplar: Havaneleri

Daskyleion'da bulunan 3 adet havaneli Anadolu cinsi jasperden yontulmuştur. Havaneleri diğer kapların yapım malzemesiyle birliktelik içerisindeyler. Persepolis'teki yakın benzerleri yardımıyla tanınmışlardır. Persepolis yapımları olarak yeşil renkli çört malzemeden üretilmiş mortarlar ve havaneleri, Daskyleion havanelerinden yazıtlı olmalarıyla ve renk karakteriyle ayrılmaktadırlar. Daskyleion'da sınırlı sayıda havaneli bulunmuş olmasına rağmen, birlikte bir takım oluşturan mortarlara kazılar sırasında hiç rastlanmamıştır.

Persepolis Hazine Dairesi'nde ele geçen ayinsel içerikli, yazıtlı sert taştan yapılmış nesnelere istisnasız yeşil renklidir. Akhaemenid kültüründe yeşil renk, dinsel bir fantasma sembolüdür. Bu malzemeden üretilmiş

⁷⁰ Greenewalt – Cahill – Dedeoğlu – Herrmann 1990, s. 160, dn. 37; Ratté 1994, s. 361 vd.

⁷¹ Greenewalt – Rautman – Cahil 1987, s. 80, dn. 37

⁷² Prof. Dr. Crawford H. GREENEWALT, Jr., Persepolis jasper örneklerinin, birkaç yıl önce Dr. Eleanor BARBANES tarafından çekilmiş olan renkli ve ölçekli fotoğraflarına ulaşabilmemizi sağlamıştır. Bu yakın bilimsel, akademik işbirliğinden ötürü büyük kıvanç duymaktayız.

yüzlere kültsel form; tepsiler, mortarlar ve onların havanelleri gibi formlar ile kral masası grubuna benzeyen taş kapların tümü Aramice yazıtlıdır. Bu eserler pürüzsüz ve parlatılmış yüzeyleri ve kaliteli işçiliği ile kral sofrası grubundan teknik olarak ayrılamazlar⁷³. Mortarlar ve havanellerinin form standardizasyonu dinsel yönünü vurgulamaya yönelik olmalıdır. Ritüel nesnelerin en önemlileri olan mortarlar ve tabaklar, düzleştirilmiş diplerinde havanellerinin ise disk biçimli baş kısımlarında bulunan veya nadiren de olsa gövdeleri üzerinde mürekkeple yazılmış Aramice yazıtlar taşırlar.

Persepolis Hazine Dairesi'nden ele geçen bir mühür baskısı⁷⁴ üzerinde, iki magos Ahuramazda (Ormuzd) sembolü altında bir ateş altarı önünde, Haoma ritüellerinde⁷⁵, karışımın törensel bir şekilde tadılması sırasında betimlenmişlerdi. Altarın yanındaki sehpa üzerinde duran mortar ve içindeki havaneli formuyla belirgin bir şekilde hazine binasındaki benzerlerini çağrıştırmaktadır. Pers alabastronları ve yazıtlı diğer nesnelere⁷⁶ üzerinde Eski Persçe, Elamca, Babilce ve Mısır Hiyeroglifli dört dilli yazıtlarla karşılaşılrken, söz konusu kültsel formlar istisnasız olarak Aramice kutlanmışlardır.

Daskyleion'daki Akhaemenid toplumuna egemen olan güçlü bir ritüel ibadet seremonisinin belirleyicisi havanellerinden en zarif görünümlü olanı (Fig. 10), minimal boyutlarının da açığa vurduğu gibi, işlevsellikten öte sembolik anlamlar taşır. Yarı eksik olarak ele geçen diğer bir gövde parçası (Fig. 11), benzer işlevlidir. Dip kısmında yoğun aşınma izleri veren örnek (Fig. 12) ise tamamen işlevseldir. Haoma ayinlerinde magosların libasyon için süt, bitki özsu ve bitki yapraklarını karıştırıp ezdikleri mortar takımının bir üyesi olmalıdır. Bu durumda Daskyleion'daki Zoroastrian ayinleri, en azından Erken Akhaemenid Evre'de düzenlenmeye başladığını bu malzeme de desteklemektedir. Genellikle bir ateş altarı önünde düzenlenen bu törenler, Daskyleion'daki satrap rezidansında bu döneme ait bir ateş altarının varlığına kuvvetle işaret etmektedir. Figür 15'de tanıtılan kaide parçası, kutsal alanın varlığını Orta Akhaemenid Evre'de de devam ettirmiş olabileceğinin altını çizecektir.

⁷³ Schmidt 1957, s. 54

⁷⁴ Schmidt 1957, s. 55

⁷⁵ Akhaemenidlerin dini (Zoroastrianizm) üzerine yazılmış yetkin bir inceleme, kritik ve özet olarak bkz. Çevirici 2006, s. 64

⁷⁶ Schmidt 1939, s. 62

Orta Akhaemenid Evre Taş Kapları (M.Ö. 477–388)

Daskyleion’da bu evreye tarihlenebilecek ilk örnek, Persepolis’teki benzerleri⁷⁷ yardımıyla tanımlanan taş kap altlığı (Fig. 13) gövde parçasıdır. Kabın malzemesi jasper olmasına karşın yapımında, mineral bileşiğindeki demiroksit yüzdesinin fazlalığı nedeniyle, kırmızı rengin baskın olduğu Mısır cinsi jasper kullanılmıştır. Bu nitelikteki kırmızı jasper, Mısır’ın doğu çölündeki Hadrabia Tepeleri, Vadi Saga ve Vadi Abu Gerida yakınlarındaki antik taş ocaklarında zengin depozitler halinde bulunması dolayısıyla, Antik Mısır’da en çok kullanılan başlıca kayalık türüdür⁷⁸. Anadolu jasperinden fiziksel görünümünün yanı sıra, kimyasal yapısıyla da ayrılan jasperin bu türü, olasılıkla Mısır’dan ithaldir. Ancak bu ticari ilişkide, Daskyleion’un doğrudan bir rol oynamadığını ve büyük olasılıkla söz konusu kap altlığının, Mısır ile doğrudan ilişkiler kurmuş Persepolis’ten form tamamen bitirilmiş olarak-, Daskyleion’a getirildiğini düşünmek yanlış olmasa gerektir. Büyük Kral tarafından, Daskyleion’daki sarayında oturan temsilcisine, satrapa bir takım halinde, gönderilen prestij hediyeleri arasında yer aldığı düşünülebilir. Taş kap altlığının sadece yanal çıkıntılarında bir bölümü elimizdedir. Üzerine konan kabın dibini kavrayan oturma düzlemi korunmamıştır. Ancak düz dipli kapların sıkıca oturabileceği bir üst-düzleme sahiptir ve Persepolis taş kaplarının geneli zaten düz diplidir. Daskyleion örneklerinin de düz dipli olduğu anımsanmalıdır. Bu eserin jasper kapların hala beğeni uyandırdığı, Akhaemenid taş kap ekolünün olgunlaştığı, M.Ö. 5. yüzyılın ilk çeyreğinin sonlarına doğru (Satrap Artabazos I. döneminde) bir tarihte yapılmış olmalıdır. Yukarıda vurguladığımız gibi, Mısır ile doğrudan kurulan ilişkiler sonucunda, Mısır’dan ithal edilen bazı kayalık türlerinin, Pers saraylarındaki krali atölyelerde Mısırlı ustalar tarafından biçimlendirilebileceği düşüncesi, Daskyleion örneği ile bir kez daha önem kazanmaktadır.

Persepolis taş kaplarının yapımında, çeşitli türleriyle sıkça kullanılan benekli granitten yapılmış kylix görünümlü ve konik ayaklı kadehler⁷⁹, Daskyleion’da sadece bir tek parça ile temsil edilir. Düz ağız tablalı bir kadehe ait olan ağız parçasının (Fig. 14), Persepolis’teki yazıtlı benzerleri, Xerxes I. dönemine tarihlenmekte⁸⁰, yazıtsız olanları ise yine onunla

⁷⁷ Schmidt 1957, s. 54, lev. 24/4,6

⁷⁸ Lucas 1934, s. 346–347

⁷⁹ Schmidt 1957, lev. 58/3, 59/1

⁸⁰ Schmidt 1957, s. 89

ilişkilendirilmektedir. Daskyleion örneği de M.Ö. 5. yüzyılın 2. çeyreğine tarihlenmelidir. Persepolis'te yapıldığını düşündürebilecek kadar özenli işçiliği ile Büyük Kral'ın muhtemelen de hurma şarabı içtiği kylix görünümü bu kadehler, kralın temsilcisi Daskyleion satrabının (Satrap Artabazos I.) da sofrasında bulunmalıydı.

Herodotos Artabazos I.'den (M.Ö. 477–468) “*Xerxes'in katında pek az Perslinin kazanabilmiş olduğu bir saygınlığa sahiptir*”⁸¹ sözleriyle övgüyle bahsetmiştir. Artabazos I. Ahura Mazda'nın kayırcılığıyla (*vaşna Ahura Mazda*) seçilir ve satraplığa atanır. Başarılı hizmetleri karşılığında Xerxes I. ve Artaxerxes I., ona satraplığı emanet etmişler (*hşamcam frabara*) ve daima takdir etmişlerdir. Thukydides'in Xerxes I.'in ağzından aktardığı sözleri gayet anlamlıdır⁸². Artabazos namuslu ve güvenilir bir adam olarak nitelendirilmektedir.

Daskyleion örneğinin erguvanı andıran kırmızı rengi nedeniyle dinsel olmaktan çok krali bir kullanımı düşünülmektedir. Bu noktada Herodotos da bir açıklama yapmıştır;

*“Elephantine'den İkhtyophagoslar geldiler, Kambyses neler söyleyeceklerini öğretti ve yola çıkarttı; armağan olarak erguvan kırmızısı bir giyecek; altın zincir bir gerdanlık; bilezikler, mermer bir kavanoz içinde koku, bir küp dolusu hurma şarabı götürüyorlardı. Kambyses'in elçiler gönderdiği bu Ethiopia'lular ...”*⁸³

Sembolizm yönü güçlü olan Akhaemenid kültürü, formlara ve renklere bir takım anlamlar yüklemiştir. Karışık ve gizemli bir durum yansıtan renk ithaflarını, bugün tam anlamıyla anlamamız olası değildir. Ancak iki renk diğerlerinden tam anlamıyla ayrılabilir, erguvan kırmızısı ve yeşil. Herodotos üstü kapalı bir biçimde, erguvan kırmızısı renkli elbisenin kraliyet hediyesi olarak gönderilmesinin nedenini vermek istemiştir. Persler tarafından erguvan kırmızısı renge yüklenen anlam, krali bir soyluluk ifadesidir⁸⁴. Aynı düşünceye yönelik olarak Persepolis Hazine Dairesi'nde ele

⁸¹ Herodotos IX. 41

⁸² Thukydides I. 129

⁸³ Herodotos III. 20

⁸⁴ Boyce 1982, s. 21, 147, 287; Xenophon'un pasajlarında, magosların beyaz renkli elbiseleri aksine, soylu savaşçıların genelde kırmızı-mor renkli *kandys* giydiği anlatılmaktadır bkz. Xenophon, Kyrou Paideia (Hüsrevname) 8. 3. 13.; Xenophon, Anabasis (Onbinlerin Dönüşü) 1. 5. 8.; Diodoros

geçen ritüel içerikli, Aramice yazıtlı, sert taştan yapılmış objeler istisnasız gizemli güçler taşıyan yeşil renkliydi⁸⁵. Taş kapların işlev ve kullanım alanlarını değerlendirirken renklerini de göz önünde bulundurmamak, dönemin soyutlama ve dinsel inançlarıyla bağlantı kurmamız açısından önemli katkılar sağlar.

Daskyleion taş kapları içerisinde önemli bir yere sahip olan, yeşil çörtten üretilmiş kaide parçası (Fig. 15), ne yazık ki yüzey buluntusudur. E. F. Schmidt'in tariflerine uyan renkteki kirli çört⁸⁶ malzemeden üretilmiş, özenli işçiliğiyle dikkat çeken bu parça, renginin de gösterdiği gibi kesinlikle dini içerikli bir kült kabına ait olmalıdır. Persepolis'teki ayinsel içerikli yeşil çört nesnelere arasında mortarlar ve havaneleri yanında, aynı malzemeden üretilmiş yazıtlı veya yazıtsız tabaklar da vardır. Özellikle dip kısmında Aramice yazıtlı olarak dikkati çeken Persepolis örneklerinin aksine, bu kabın dip kısmı korunmamıştır ve bu nedenle yazıtlı olup olmadığını bilemiyoruz. Yazıt bu kategorideki nesnelere için bir zorunluluk değildi ve ona kültürel içeriğini yazıtı değil de yeşil rengi vermiş olmalıdır. Bu nedenle yazıtsız olanları da yazıtlılarla birlikte hazine binasında korunmuşlardır. Örneğimiz Persepolis'teki özdeş işlevli kapların yoğunlaştığı, Orta Akhaemenid Evre'ye (477–388) tarihlenebilir. Bir mimari ile bağlantılı olarak bulunmadığı için, bu yüzey buluntusuyla bir kez daha gündeme getirilebilecek bir Akhaemenid kutsal alanının lokalizasyonu konusunda net bilgiler edinilememiştir.

Daskyleion taş kapları içerisinde kapak oturma düzlemine sahip tek örneğin (Fig. 16), profil seyrine göre konik kaideli olması gerekir. Kirli çörtten yapılmış kabın dudak iç kenarındaki kapak oturma düzlemi, kapaklı bir form olabileceğine işaret etmektedir. Kapağının ise yine taş malzemeden olduğu, ancak farklı bir birleşim oluşturması için, uyumlu renkteki değişik bir taştan üretilmiş olabileceği önerilebilir. Fakat bugüne dek hiçbir taş kap kapağı parçası kentteki kazılarda ele geçmemiştir. Mısır ve Lydia örneklerinde olduğu gibi, altın ve gümüş kapakların kullanılmış olabilecekleri de ayrıca önerilebilir. Özenli işçilikli form, diğer

XVII. 70; Plutarkhos, Aleksandros (İskender) XXXVI.: Aynı renk düzenlemesini, Daskyleion'dan çıkmış ve M.Ö. 5. yüzyılın 3. çeyreğine tarihli üzerindeki boyaları korunmuş kabartmalı blok (İstanbul Arkeoloji Müzeleri, 5391 envanter numaralı) üzerinde görebiliriz bkz. Polat 1998, s. 61-64, lev. 7a: renkli fotoğrafı için bkz. Dedeoğlu 2003, s. 80

⁸⁵ Schmidt 1957, s. 54–55

⁸⁶ Schmidt 1957, s. 54

örneklere göre ince cidarı ile onlardan ayrılır. Konik kaideli olması dışında, Persepolis'teki hiçbir içki kadehine benzemez. Zaten kapaklı olmasıyla içeriğini koruma amacını güdüldüğü ve zarif görünümlü bir kozmetik kabı olduğu anlaşılmaktadır. Ancak, seçilen materyal ve kaliteli yapımı ile kazı sırasında seviyesinden ele geçen buluntular da göz önünde bulundurulduğunda, Orta Akhaemenid Evre'ye (M.Ö. 477–388) verilebilir⁸⁷.

Bu evreye ait taş kaplar topluca değerlendirildiğinde, Daskyleion'da M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında; ithal olduğu söylenebilecek örnekler ile Persepolis yapımlarını aratmayacak derecedeki kaliteli kaplarla karşılaşılır. Her dönemde olduğu gibi bu dönem için de zahmetli yapımı ve değerli materyali ile ekonomik güce işaret eder. Lüks mallar olarak değerlendirilebilecek taş kaplar, Daskyleion'da temsil edilen diğer lüks seramik grupları⁸⁸ gibi bu dönemde oldukça popülerdir. Komşu devletlerle olan ticari ilişkilerin yanı sıra, Persepolis ile olan iletişim de her zamankinden daha yoğun olmalıdır.

Geç Akhaemenid Evre Taş Kapları (M.Ö. 366–334)

Bu döneme verilebilecek tekil bir örnek, formuna dayanılarak tarihlenebilecek nitelikte korunmamıştır. Pers Terası X Açması yangın tabakasından gelen, alabasterden yapılmış büyük boyutlu bir kâseye ait olabilecek kaide (Fig. 17) parçasıdır. Kaidesinin kalınlığı dengeli duruşa yönelik olduğu için, büyük boyutlu açık bir kap olması gerekir. Yangın tabakasından geldiği için M.Ö. 334 yılı öncesine ait olduğu kesindir. Tıpkı Persepolis'te olduğu gibi, Büyük İskender'in emriyle Daskyleion'u yakıp yıkan General Parmenion'un saldırısında⁸⁹ parçalanmış olmalıdır. Bu nedenle Geç Akhaemenid Evre'nin sonlarına (M.Ö. 366–334) doğru bir tarihten olmalıdır. Persepolis hazine binasındaki birçok kabın malzemesi alabasterdir, ancak onların kullanım amacı konusunda hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Formu standartlaşmış, aynı tip “z” profilli 4 adet ayrı kaba ait parçalar ile bir adet amorf gövde parçası, Daskyleion'da Klasik-yoğun Hellenistik Dönem malzemesi veren açmalardan, aynı döneme tarihli malzemelerle birlikte bulunmuş bir grubu oluşturur. Ancak buluntu durumlarına göre,

⁸⁷ Söz konusu formun, literatür taramaları sırasında malzeme ve form açısından yakın benzerleri bulunamamıştır.

⁸⁸ Coşkun 2004, s. 104; Coşkun 2006b, s. 95–96

⁸⁹ Bakır 2003, s. 8

daha net bir şekilde tarihlendirilememektedir. Seri üretim olduğu izlenimi veren bütün örneklerin cidar kalınlıkları 8–9 mm. arasında değişir ve ağız çapları da 26–30 cm. arasındadır. Düz dipli ve sıg gövdeli olması gereken bu kapların tümü aynı malzemedен, mavimsi renkli çörtten üretilmişlerdir. Neolitik Dönem'den itibaren, form ve malzeme standardizasyonu gösteren taş kaplar, çoğunlukla ortak bir amaç için üretilmişlerdir. Genellikle onlar, özel bir kullanım için tasarlanmış ya da kültürel içeriğe sahip vazolardır. Ancak Daskyleion'daki bu kapların böyle bir kullanım amacı şifrelediğini, diğer arkeolojik verilerle kanıtlanmadığı sürece söyleyemeyiz.

Figür 18'de yer alan sıg gövdeli omurgalı tabak ile Figür 19'da yer alan tabak form ve ölçüleri bakımından çok yakın benzerlik içerisindedir. Aynı türden benzerlikler diğer kaplar için de söz konusudur. Figür 20'deki tabak 30 cm.'lik ağız çapı ile grubun en büyük eseridir ve 9 mm.'lik cidar kalınlığı ile kesit düzeltmesi sırasında bulunan, Figür 21 - 22'de yer alan amorf gövde parçasıyla örtüşmektedir.

Daskyleion'da bu grubun buldukları açmaların konumlarına bakıldığında, Hellenistik Teras Duvarı'nın 2.20 m.'lik doğu-batı doğrultulu duvar ile birleştiği kısım civarında yoğunlaştığı dikkati çekmektedir. Ancak yerel bir alanda görülen yoğunluğun yorumunu, şimdilik yapamıyoruz. Seri üretim izlenimi veren bu tür benzer formlar, yapım teknikleri düşünüldüğünde çark ve delgi matkap yardımıyla biçimlendirilmiş olmalıydılar. Bu kapların malzemesini oluşturan mavimsi renkli çört, Persepolis kaplarının üretiminde çok sık kullanılan bir türdür. Ancak form benzerleri, hazine binası envanterleri arasında yoktur. Üretim aşamaları ve özenli işçiliği düşünüldüğünde aynı anlayışın ürünleri oldukları söylenebilir ve Geç Akhaemenid Evre'nin (M.Ö. 366–334) sonlarına doğru bir tarihten olmadıklarıdır.

Hellenistik Dönem Taş Kapları

Daskyleion taş kapları arasında bu döneme verilebilecek tek parça, Apsis Açması'ndan ele geçen gri renkli, yumuşak sabuntaşından yapılmış küresel gövdeli, minyatür bir (Fig. 23) kaptır. Üretildiği malzeme, düşük sertlik derecesi (MOHS 1) nedeniyle tırnakla dahi kolayca aşındırılabilirdi için, Daskyleion'daki ağırşakların bir kısmı sabuntaşından üretilmiştir. Kapın omuz kısmından altı korunmamıştır. Fakat profilin seyrinden küresel gövdeli minyatür bir kap olduğu görülebilir. Metropolis çevresinden

bulunmuş, pişmiş topraktan yapılmış, mürekkeplik⁹⁰ olarak değerlendirilmiş formla bir benzerlik kurulabilir. Minyatür denebilecek boyutları, dışa çekik ağız diski üzerinde yüzeysel yivlere yer verilmesi, küresel gövdeleri bu benzerlikler arasında sayılabilir. Araştırmacılar tarafından taş kap türleri arasında, küçük boyutlu ve kapalı kap formları genellikle kozmetik ürünlerin saklandığı şişeler olarak değerlendirilir. Bu genel eğilim uygun görülerek, örneğimizin krem ya da parfüm şişesi olduğu düşünülebilir.

Yumuşak yapısı ile zahmetsizce işlenip parlatılabilen, pek değerli olmayan bir taş türünden yapılmış kap, form benzeri yardımıyla M.Ö. 2. yüzyıla tarihlenir.

Değerlendirme

Anadolu'da jasperin özgün kullanımı ilk kez Lydialılar tarafından, Uşak ve Salihli arasında doğal depozitler halinde bulunan çeşitli türdeki jasper yataklarından elde edilen hammadde ile gerçekleştirilmiştir. Bugüne değin Lydialılar'ın etki alanları içinde kalan sadece iki merkezde, yerel jasperden yapılmış kaplara rastlanır. Bu merkezler, İkiztepe Tümülüsü ile Sardeis'tir. Bunlara son yıllarda Daskyleion da eklenmektedir.

Sardeis'te jasperden kap üreten bir işliğin kalıntılarına M.Ö. 560 öncesine kesin tarihli tabakada rastlanması⁹¹, Lydia'ya özgü bir taş kap ekolüne işaret etmektedir. Bu kapların Lydia'nın başkenti Sardeis'ten ve bir dönem Lydia egemenliğinde kalmış Daskyleion'dan; bir başka deyişle Mermnadlar Sülalesi'nin ilk kralı olan Gyges'in (M.Ö. 687–645) sürgündeki babası, efsanevi kral "Daskylos'un Yeri"nde ve ayrıca Uşak-İkiztepe Tümülüsü gibi Lydia kökenli bir tümülüsten ele geçmesi herhalde tesadüfî değildir.

Lydialılar tarafından yerel malzemeden üretilip mezarlara hediye olarak sunulan jasper kaplar, Lydia sanatının pek bilinmeyen bir dalıdır. Bu ekolün bugüne değin yeterince tanınmamasının temel nedeni, şimdilik Lydia taş kap ekolünün simgesi durumundaki jasper kapların az sayıda ele geçmiş olmasıdır. Lydia'da genel olarak tümülüslerde mezar eşyası olarak ele geçen taş kapların, buluntu yerleri nedeniyle Lydia tümülüslerinin durumuna kısaca bakmak yerinde olacaktır. Basmacıtepe Tümülüsü hariç

⁹⁰ Meriç 2003, s. 56: Efes Müzesi, 33/15/74 envanter numaralı 5.2 cm. yüksekliğindeki pişmiş toprak mürekkep hokkası.

⁹¹ Greenewalt – Rautman – Cahil 1987, s. 80

in-situ olarak korunmuş hiçbir Lydia tümülüs mezarı yoktur⁹². Ayrıca mezar odaları Antikçağ'da ve günümüzde de soyulmaktadır ve çoğunun mimarisi bile tahrip edilmektedir. Dolayısıyla bir Lydia mezar odasında ölü gömme ve cenaze geleneğinin nasıl uygulandığı ya da mezarlara hangi sunuların *in-situ* olarak yerleştirildiği, konusunda detaylı ve yeterli bilgimiz yoktur. Persler ise Anadolu'da, Lydialılardan kalma tümülüslere ikinci kez ölü gömmeyi adeta alışkanlık haline getirmişlerdir. İyimsen olarak düşünüp, açtıkları mezarın eski sunularına dokunmadıkları farz edildiğinde; Akhaemenid sanatının Anadolu'lu etkilerini gösteren sunular, Lydia eserleriyle iç içe olacaktır. Bazı durumlarda eserler günümüze o kadar girift bir halde ulaşır ki, üslup ve biçim bakımından benzer örnekler yanlışlıkla diğer kültüre mâl edilebilir. İçinden çıkılması ancak uzman gözüyle, dikkatli bir şekilde değerlendirilmesine bağlı olan bu duruma, bir de yasadışı kazılarla onlarca defa el değiştirerek sonunda yurtdışı müzelerine kadar ulaşan, karışık buluntu olarak değerlendirilebilecek eserler eklenince, durum iyice içinden çıkılmaz bir hal alır. İkiztepe Tümülüsü'ndeki kap mezarın ikinci kullanımı sırasında Persler tarafından bırakılmış olsa dahi, menşei olarak Pers eserleri arasında değerlendirilmemelidir. Başka bir açıdan bakıldığında, Persler tarafından mezarın eski sunularına dokunulmadığı -ki bunu beraberindeki diğer eserler⁹³ de doğrular- düşünüldüğünde kap, mezarın ilk kapatıldığı Lydia Dönemi'ne de ait olabilir. Ancak her iki durumda da jasper kap özgün bir Lydia eseridir. Ayrıca Persepolis hazine binasında ele geçen jasper kapların sayısı dördü geçmez⁹⁴ ve bunlar Mısır cinsi kırmızı jasperden yapılmışlardır. Bu durumda Sardeis'te üretilen jasper kaplarla form benzerliği dışında, doğrudan bir ilişki kurulamaz.

Başta Daskyleion örnekleri olmak üzere, Anadolu'ya özgü yerel jasperin mineral özellikleri belirlidir. Sardeis'teki M.Ö. 560 öncesine tarihli atölye, Pers İmparatorluğu'nun Büyük Kyros tarafından kuruluşundan önce de etkin olmalıdır. Hatta Akhaemenid kültürü taş kaplarla tanışmadan önce, Lydia kendi özgün eserlerini olgunlaştırmayı başarmıştır. Ancak Daskyleion ve İkiztepe Tümülüsü jasper kaplarının, Persepolis hazine binası taş kaplarıyla arasındaki form benzerlikleri, bu eserlerin Akhaemenid yönetimi altındaki Anadolu'da üretildiklerini gösterir. Yerel hammaddeyi kullanan atölyelerin başında, hâla Lydialı ustaların olduğunu söylemek

⁹² Dinç 1993, s. 88

⁹³ Özgen – Öztürk 1996, s. 51

⁹⁴ Schmidt 1957, s. 91, tablo VIII.

yanlış olmasa gerektir. Persepolis'teki atölyelerin başında alanında uzman Mısırlıların olduğu düşünüldüğünde, Anadolu'daki Akhaemenid yapımları da konusunda uzmanlaşmış Lydialı ustalarca yapılmış olmalıdırlar.

“Persepolis” ile “İkiztepe Tümülüsü” arasındaki bağlantının odak noktasında, Daskyleion'da bulunan jasperden yapılmış tabak parçaları bulunmaktadır. Sardeis'teki atölyenin aksine, Daskyleion'da bu güne kadar herhangi bir işliğe rastlanmamıştır. Buna rağmen Daskyleion'da temsil edilen taş kapların önemli bir kısmı jasper malzemenen üretilmiştir. Bu bağlamda ısrarla şuna dikkat çekmek gerekir: *Daskyleion'daki tamamen bitirilmiş, düzgün profilli tabakların varlığı ve çok sayıdaki hammadde kütlelerinin yüzeyden dahi toplanabilmesi, ayrıca geç dönemlere tarihli duvarlarda temel taşı olarak kullanılan büyük jasper kütlelerinin varlığı ve kesinlikle en önemlisi (Fig. 9) yarım bırakılmış tabak parçasının da gösterdiği gibi, Daskyleion'da da üretimin yapıldığı kesinleşmiştir.* Daskyleion taş kap takımları sayı itibarıyla de, Sardeis'te temsil edilen örneklerden ve Persepolis'teki dört yapımdan daha fazladır. Tüm bu bilgiler doğrultusunda Daskyleion'da M.Ö. 6. yüzyılda aktif bir taş kap atölyesinin varlığından söz etmek doğru olacaktır.

Duvar temelinde yapı malzemesi olarak kullanılan jasper kütlelerinin önemi büyüktür. Lydia ve Akhaemenid dönemlerinde yarı değerli bir taş türü olarak da kullanım gören jasperin, Hellenistik Dönem'de önemini yitirdiğini, Daskyleion'da işçiliğin ve malzemenin Satraplık sonrasında değersizleştiğini önerebiliriz.

Kökenini Lydia taş kap ekolu olarak düşündüğümüz, taş kap sanatının en güzel örneklerinden birine Uşak-İkiztepe Tümülüsü'nden yağma edilen eserler içerisinde rastlanmıştır. Yerel jasperden yapılmış tabak⁹⁵ mezar sahibinin hayattayken kullandığı bir eşyadır. Lydia Dönemi'nde, taş kapların kültürel fonksiyonlarının olup, olmadığını bilmiyoruz. Lydia taş kap sanatına özgü olan jasper kapların yapımı, Anadolu'da Akhaemenid yönetimi altında gerilememiş, aksine lükse düşkün Persler tarafından bir beğeni eşyası ve statü simgesi olarak, soylular tarafından kullanılmıştır. Pers egemenliğinin ilk evrelerinde Anadolu'da, Lydialı ustaların yönetimindeki atölyeler iş başında olmalıdır. Daskyleion örneklerinin bir kez daha gösterdiği gibi, Persler krali bir ayrıcalık olarak gördükleri, beğenilerine

⁹⁵ Özgen – Öztürk 1996, s. 130, lev. 85: Ankara Anadolu Medeniyetleri Müzesi 75-10-66 envanter numaralı jasper tabak.

hitabeden bu eserlerin üretildiği atölyeleri desteklemiş ve üretimin devamlılığını güçlü kentlerinde sağlamış olmalıdırlar.

Daskyleion kapları formları açısından değerlendirildiğinde geneli tabak olmak üzere açık kap formlarından oluşurken, sadece tek parça, bir hokka ya da kozmetik kabı olarak kapalı kaplara bir örnek oluşturur. Kapların genelinin kapaksız ve açık kap formlarından oluşması, çoğunun kozmetik kapları olarak kullanılamayacağını göstermektedir.

Varlığını Pers Büyük Kralı'nın lüks hayat tarzına borçlu olduğumuz, Daskyleion taş kaplarının işlevleri ve kullanım amaçları konusunda bir değerlendirme yapıldığında, satrapların zorunlu yaşam biçimi "*Imitatio Regis*"⁹⁶ göz önünde bulundurulmalıdır. Persepolis taş kapları ile ortak materyallerden üretilen ve en az onlar kadar kaliteli olan Daskyleion örnekleri, bu bağlamda değerlendirilmelidir. Pers Büyük Kralı'nın verdiği ziyafetlerde, ihtişamlı sofrasında altın ve gümüş kadehler ile değerli metallerden üretilmiş içki takımları arasında yer alan taş kap takımları en az diğerleri kadar heyecan uyandırmıştır. Büyük Pers Kralı'nın konforuna özenen, büyük kralın temsilcileri durumundaki Daskyleion satrapları ile önde gelen ve saygın adamlar (*andres hoi protoi dokimaotatoi*), banketlerinde tıpkı büyük kral gibi altın ve gümüş kap formları⁹⁷ yanında taş kapları da kullanmışlardır. Persepolis Hazine Dairesi'ndeki yazıtları ile Xerxes I. dönemine tarihli benzerleri⁹⁸ yardımıyla tanınan, kylix görünümlü ayaklı içki kadehlerinin gösterdiği gibi, Akhaemenid Evre taş kapları Daskyleion'daki satrap sarayında kullanılmış olması gereklidir. Satrapların kullanımı için üretildiklerini, hepsinin parlatılmış yüzeyleri, zahmetli işçilikleri ve değerli materyalleri de doğrulamaktadır.

Daskyleion'da M.Ö. 6. yüzyılda Lydia sanatı kökenli kaplarla karşılaşılırken, M.Ö. 5. yüzyıl ile birlikte belirgin bir şekilde kalitenin yükseldiği gözlenir. M.Ö. 5. yüzyılın ilk yarısında, ithal olduğu önerilebilecek yapımlar ile Persepolis örnekleri düzeyindeki kaliteli kaplarla karşılaşılır. M.Ö. 5. yüzyılın ikinci yarısından itibaren kapların kalitesinde bir düşüş gözlenmezken, seri üretim oldukları anlaşılan tek düze, birbirine yakın formlar tercih edildiği gözlenmektedir.

⁹⁶ Xenophon, *Kyrou Paideia* 8. 6. 10: Büyük Pers Kralı'nın yaşam biçimine ve yaşam standardına, konforuna (*eudaimonia*) öykünme.

⁹⁷ Coşkun 2004, s. 106; Coşkun 2006a, s. 58

⁹⁸ Schmidt 1939, s. 55, res. 34, 39; Schmidt 1957, lev. 52/1-2, 57/1-7, 58/1-8, 59/1

Hellenistik Dönem'de Daskyleion'daki geleneksel işliğin varlığını koruyup korumadığını bilemiyoruz. Hellenistik Dönem öncesi, yarı değerli taş türleri arasında kabul gören, sert ve işlenmesi zor birçok kayaç türünün de değersizleştikleri görülmektedir. Bu döneme ait kapların yapımında kolayca aşındırılabilen, fazla işçilik gerektirmeyen yumuşak taş türleri seçilmiş ve Hellen kültüründeki özgün kullanım alanına, kozmetik kaplarına yeniden dönüş yapılmıştır.

A. ve N. H. Ramage⁹⁹ tarafından Daskyleion ve çevresinde iki grup halinde konumlanmış, sekiz adet büyük ve küçük boyutlu tümülüs saptanmıştır. Üçlü bir grup Daskyleion'un kuzey-doğusunda, beşli bir grup ise Yeniköy'ün kuzeyindeki arazide yolun iki yanında yer almaktadır. Bunlara Daskyleion'un 3 km. doğusunda bulunan M.Ö. 4. yüzyılın ikinci yarısına tarihlenen ve "Makedonyalı bir komutanın anıt mezarı" olan Kösemtuğ Tümülüsü'nü¹⁰⁰ de eklemek gerekir. Bölgede yapılan yeni yüzey taramalarında¹⁰¹ Ramage'lerin sözünü ettiği tümülüsler yeniden değerlendirilmiştir. Manyas-Bandırma-Gönen arasında kalan bölgede 39 adet tümülüs tespit edilmesi, bunlardan 14 adedinin Daskyleion civarında olması olağanüstü önem taşır. Kanımızca bu tümülüslerin birçoğu M.Ö. 6. yüzyıl içerisinde kapatılmıştır ve Pers yönetimi altında yaşamakta olan Lydialılara ait olmalıdır¹⁰². Söz konusu dönemde bölgede Daskyleion'dan başka herhangi bir güçlü rezidans yoktur. Çevredeki tümülüsler de Daskyleion'a ait olmalıdır. Dolayısıyla Daskyleion'da yaşamış soylu kişiler zaman içinde yakın çevredeki bu tümülüslere gömülmüş olmalıdırlar. Daskyleion Tümülüsleri ile alüvyonlu dolguların altında saklanan el değmemiş durumdaki ve şimdilerde keşfedilmeyi bekleyen Daskyleion'un nekropolünde, çok sayıda *in-situ* durumdaki mezar eşyası taş kap bulunacağını ve onların mevcut sorunlara çözüm getireceğini düşünüyoruz.

⁹⁹ Ramage – Ramage 1971, s. 158–160

¹⁰⁰ Ateşlier 1992, s. 13 vd.

¹⁰¹ Özdoğan 1988, s. 581–582; Özdoğan 1991, s. 346

¹⁰² Ramage – Ramage 1971, s. 143; Ateşlier 1992, s. 2–3

Bibliyografya ve Kısaltmalar

Antik Kaynaklar

- Arrianos, Flavius**
(M.S. 2. yüzyıl) İskender'in Seferi (Aleksandrou Anabasis), (çev. F. Akderin), İstanbul, (2005).
- Curtius Rufus, Quintus**
(M.S. 1. yüzyıl) *Historiae Alexandri Mangi regis Macedonum*.
- Diodoros, Siculus**
(y. M.Ö. 80–20) Bibliothekhe Historikhe (Library of History of Diodorus Sicily), (çev. C. H. Oldfather), (The Loeb Classical Library), London, (1953).
- Herodotos**
(M.Ö. 490–424) Herodot Tarihi, (çev. M. Ökmen), İstanbul, (2002).
- Plutarkhos, Mestrius**
(y. M.S. 46–120) Büyük İskender, Hayatı ve Savaşları, (çev. V. Gültekin), İstanbul, (2001).
Tevrat Kutsal Kitap, Eski ve Yeni Antlaşma (Tevrat, Zebur, İncil), İstanbul, (2003).
- Thukydides**
(M.Ö. 460–399) Peloponnesoslularla Atinalıların Savaşı, I. Kitap, (çev. H. Demircioğlu), Ankara, (1972)2.
- Xenophon**
(M.Ö. 430–355) Kyros Paideia (Xenophon's Cyropaedia), (çev. W. Miller), London, (1947).
- Xenophon**
(M.Ö. 430–355) Anabasis (Onbinlerin Dönüşü), (çev. T. Gökçöl), İstanbul, (1998)2.

Modern Kaynaklar

- Akurgal 1956a Akurgal, E., "Ergili-Daskyleion Kazısı", *Belleten XX/78*, 335.
- Akurgal 1956b Akurgal, E., "Les Fouilles de Daskyleion, Kyzikos ve Ergili Araştırmaları", *Anadolu/Anatolia 1*, 20-24, lev. VII-IX, XI, b, XII.
- Akurgal 1956c Akurgal, E., "Recherches faites à Cyzique et à Ergili", *Anadolu/Anatolia 1*, 15-24.
- Akurgal 1956d Akurgal, E., "Fouilles de Phocée, de Kymé et de Daskyleion", *Anadolu/Anatolia 1*, 1-51, lev. 1-12.
- Akurgal 1957 Akurgal, E., "Ergili Kazısı", *Belleten XXI/84*, 350.
- Akurgal 1958 Akurgal, E., "Ergili Kazısı ve Kyzikos Çalışmaları", *Belleten XXII/88*, 632-633.
- Akurgal 1959 Akurgal, E., "Ergili Kazısı", *Belleten XXIII/92*, 692.
- Akurgal 1960 Akurgal, E., "Ergili ve Çandarlı (Pitane) Kazıları", *Belleten XXIV/96*, 712-713.

- Akurgal 1961 Akurgal, E., *Die Kunst Anatoliens von Homer bis Alexander*, Berlin.
- Akurgal 1966 Akurgal, E., "Griechisch-Persische Reliefs aus Daskyleion", *IranAnt VI*, 147-156, lev. XXXIV-XXXIX.
- Akurgal 1967 Akurgal, E., "Ergili Kazıları", *IV. TürkTKB*, 32-33.
- Akurgal 1974 Akurgal, E., "Zur Datierung der Grabstelen aus Daskyleion", *Mansel'e Armağan (Mélanges Mansel)*, 967-970, lev. 363-368.
- Akurgal 1978 Akurgal, E., *Ancient Civilizations and Ruins of Turkey*, İstanbul.
- Akurgal 1997 Akurgal, E., *Griechische und Römische Kunst in der Türkei*, München.
- Akurgal 1999 Akurgal, E., *Eski Çağda Ege ve İzmir*, İzmir.
- Ateşlier 1992 Ateşlier, S., *Daskyleion Kösemtüğ Tümülsü Mimarisi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İzmir.
- Bakır 1989 Bakır, T., "Daskyleion", *XI. Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri*, 29-30.
- Bakır 1990 Bakır, T., "Daskyleion 1989 Kazıları", *XII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri*, 33-34.
- Bakır 1991a Bakır, T., "A Phrygian Inscription Found at Daskyleion", *Müze 4*, 60-61.
- Bakır 1991b Bakır, T., "Daskyleion 1990", *XIII. Uluslararası Kazı, Araştırma ve Arkeometri Sempozyumu Bildiri Özetleri*, 18-19.
- Bakır 1991c Bakır, T., "Daskyleion", *Höyük I*, 75-84, res. 1-18.
- Bakır – Gusmani 1991 Bakır, T. – Gusmani, R., "Eine neue phrygische Inschrift aus Daskyleion", *EpigrAnat 18*, 157-164, lev. 19.
- Bakır 1993 Bakır, T., "Daskyleion'da Eski Eser Kaçakçılığı ve Tahribatı", *DTCFD 36/9*, 291-295.
- Bakır – Gusmani 1993 Bakır, T. – Gusmani, R., "Graffiti aus Daskyleion", *Kadmos 32*, 135-144.
- Bakır 1994 Bakır, T., "Anadolu Pers Sanatı ve Daskyleion Satraplığı", *AnadoluKonf 1993*, 24-30.
- Bakır 1995 Bakır, T., "Archäologische Beobachtungen über die Residenz in Daskyleion", *Pallas 43*, 269-285.
- Bakır-Akbaşoğlu 1997 Bakır-Akbaşoğlu, T., "Phryger in Daskyleion", *Frigi e Frigio*, Attidel 1. Simposio Internazionale Roma, 16-17 ottobre 1995. A cura di R. Gusmani, M. Salvini, P. Vannicelli, Roma, 229-238.
- Bakır – Polat 1999 Bakır, T. – Polat, G., "Daskyleion 1997", *XX. KST I*, 577-582.
- Bakır 2001 Bakır, T., "Die Satrapie in Daskyleion" *Achaemenid Anatolia PHIA-NS XCII*, 169-180.

- Bakır – Tanrıver – Gürtekin-Demir 2002
Bakır, T. – Tanrıver, C. – Gürtekin-Demir, G., “Daskyleion 2001”, *24. KST I*, 491-500.
- Bakır 2003
Bakır, T., “Daskyleion (Tyaiy Drayahya) Hellespontine Bölgesi Akhaemenid Satraplığı”, *Anadolu/Anatolia 25*, 1–26.
- Bakır – Erdoğan – Bulut – Yıldızhan 2003
Bakır, T. – Erdoğan, A. – Bulut, H. – Yıldızhan, H., “Daskyleion 2002 Yılı Kazı Çalışmaları”, *25. KST I*, 311-318.
- Bakır 2004
Bakır, T., “Daskyleion’da Phrygler”, (eds. T. Korkut – H. İşkan – G. Işın) 60. Yaşında Fahri Işık’a Armağan, Anadolu’da Doğdu, *Festschrift für Fahri Işık zum 60. Geburtstag*, İstanbul, 55–67.
- Bittel 1953
Bittel, K., “Zur Lage von Daskyleion”, *AA 1953*, 1-16.
- Bosworth 1980
Bosworth, A. B., *A Historical Commentary on Arrian’s History of Alexander I.*, Oxford.
- Boucharlat 1997
Boucharlat, R., “Susa under Achaemenid Rule”, *Mesopotamia and Iran in the Persian Period: Conquest and Imperialism 539-331 BC.*, 54-67.
- Boyce 1982
Boyce, M., *A History of Zoroastrianism 2: Under the Achaemenians (Handbuch der Orientalistik 1.8.1.2.2A)* Leiden.
- Bozkurt 1985
Bozkurt, R., *Mineral El Tanıma Kitabı*, Eskişehir.
- Breasted 1936
Breasted, J. H., *Geschichte Ägyptens*, Vienna.
- Cameron 1973
Cameron, G. G., “The Persian Satrapies and Related Matters”, *JNES 32*, 47-56.
- Casanova 1991
Casanova, M., *La Vaiselle d’albatre de Mésopotamie, d’Iran et d’Asie Centrale aux III. et II. Millénaires Avant J.-C.*, Paris.
- Coşkun 2004
Coşkun, G., “Daskyleion’da Bulunan M.Ö. 5. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri”, *Olba X*, 89-134.
- Coşkun 2005
Coşkun, G., *Daskyleion’da Orta Akhaemenid Dönem*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Coşkun 2006a
Coşkun, G., “Daskyleion’dan Bir Akhaimenid Kase”, *ASanat 122*, 51–62.
- Coşkun 2006b
Coşkun, G., “Daskyleion’da M.Ö. 4. Yüzyıl Siyah Firnisli Attika Seramikleri” *Olba XII*, 83–114.
- Çevirici 2006
Çevirici, F., “Zoroastrianizm’in Ortaya Çıkışı ve Yayılımı”, *ASanat 122*, 63–72.
- Çiftçi 2003
Çiftçi, E., *Yer Bilimleri Teknik Terimler Sözlüğü, İngilizce-Türkçe, Niğde*.
- Dandamaev – Lukonin 1989
Dandamaev, M. A. – V. G. Lukonin, *The Culture and Social Institutions of Ancient Iran*, Cambridge.
- Dedeoğlu 2003
Dedeoğlu, H., *The Lydians and Sardis*, İstanbul.

- Dinç 1993 Dinç, R., Lydia Tümülsüleri, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- El-Khauili 1978 El-Khauili, B-R. H., Egyptian Stone Vessel, Predynastic Period to Dynasty III, Mainz/Rheim.
- Francfort 1983 Francfort, H.-P., "Excavations at Shortughai in Northeast Afghanistan" *AJA* 87/4, 518-519.
- Frankfort 1989 Frankfort, H., The Art and Architecture of the Ancient Orient, London.
- Ghirshman 1964 Ghirshman, R., Iran, Protoiranier, Meder, Achämeniden, München.
- Graf 1994 Graf, D. F., "The Persian Royal Road System", H. Sancisi-Weerdenburg-A. Kuhrt-M. C. Root (eds.), *AchHist VIII*, 167-189.
- Gray – Cary – Litt 1969 Gray, G. B. – M. Cary – D. Litt, "The Reign of Darius, The Satrapies", *CAH IV/7/4*, The Persian Empire and The West, Cambridge, 194-201.
- Gray – Litt 1969 Gray, G. B. – Litt, D., "The Foundation and Extension of The Persian Empire, The Work of Cambyses and Darius in Egypt", *CAH IV/1/5*, The Persian Empire and The West, Cambridge, 20-25.
- Greenewalt – Cahill – Dedeoğlu – Herrmann 1990 Greenewalt, C. H., Jr. – N. D. Cahill – H. Dedeoğlu – P. Herrmann, "The Sardis Campaign of 1986", *BASOR Supplement* 26, 137-177.
- Greenewalt – Rautman – Cahil 1987 Greenewalt, C. H., Jr. – M. L. Rautman – N. D. Cahill, "The Sardis Campaign of 1985", Preliminary Reports of ASOR-Sponsored Excavations 1982-85, *BASOR Supplement* 25, 55-92.
- Grimal 1997 Grimal, N., A History of Ancient Egypt, Oxford.
- Gülensoy 1968 Gülensoy, H., "Türk Alünitlerinin Termogravimetrik ve Mikrokalorimetrik Metotlarla Etüdü ve Piroiliz Ürünlerinin Suda ve Sülfat Asidindeki Çözünürlüklerinin Tespiti" *Maden Tetkik ve Arama Dergisi* 71, 93-128.
- Hallock 1969 Hallock, R. T., Persepolis Fortification Tablets (OIP 92), Chicago.
- Kent 1953 Kent, R. G., Old Persian: Grammar, Texts, Lexicon, (AOS 33)/2, New Haven.
- Klein – Hurlbut 1993 Klein, C. – C. S. Hurlbut, Jr., Manual of Mineralogy, New York.
- Klemm 2004 Klemm, R., "Stone and Quarries", Egypt The World of the Pharaohs, Königswinter, 410-415.
- Koçu – Korkmaz 2003 Koçu, N. – S. Z. Korkmaz, "SiO₂" Özellikli Hammaddelerin Farklı Isıl İşlemler Karşısındaki Davranışları ve Özelliklerinin Araştırılması", III. Uluslararası Eskişehir Pişmiş Toprak Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 16-30 Haziran 2003 Eskişehir-Türkiye, 367-373.
- Lamberg-Karlovsky 1971 Lamberg-Karlovsky, C. C., "The Proto-Elamite Settlement at Tepe Yahya", *Iran IX*, 87-96.

- Lewis 1990 Lewis, D. M., "The Persepolis Fortification Texts", H. Sancisi-Weerdenburg-A. Kuhrt (eds.), *AchHist IV*, 1-6.
- Lucas 1934 Lucas, A., *Ancient Egyptian Materials – Industries*, London.
- Meriç 2003 Meriç, R., *Metropolis, Ana Tanrıça Kenti*, İstanbul.
- Nylander 1970 Nylander, C., *Ionians in Pasargadae*, Uppsala.
- Nylander 1977 Nylander, C., "Greek and Lydian Craftsmen in Achaemenid Persia", *Atti Del 16 Congresso Di Storia Dell'Architettura*, Atene, 1969, Roma, 141-145.
- Nylander 1979 Nylander, C., "Achaemenid Imperial Art", M. T. Larsen (eds.), *Power and Propaganda. A Symposium on Ancient Empires (Meso-potamia: Copenhagen Studies in Assyriology 7)*, Copenhagen, 345-359.
- Nylander 1991 Nylander, C., "The Toothed Chisel", *ArchCl 43*, 1037-1052.
- Oates 2004 Oates, J., *Babil*, (çev. F. Çizmeli), Ankara.
- Olmstead 1948 Olmstead, A. T., *History of the Persian Empire*, Chicago.
- Özdemir 2005 Özdemir, H. F., *Daskyleion ve Yeniköy Bayırı 1 Numaralı Tümülü-sü Taş Kapları*, (Yayınlanmamış Lisans Tezi), Erzurum.
- Özdoğan 1988 Özdoğan, M., "1987 Yılı Edirne ve Balıkesir İlleri Yüze-y Araştırması" *VI. AST*, 571-590.
- Özdoğan 1991 Özdoğan, M., "1989 Yılı Marmara Bölgesi Araştırmaları ve Toptepe Kazısı" *XII. KST*, 345-375.
- Özgen – Öztürk 1996 Özgen, İ. – J. Öztürk, *Heritage Recovered The Lydian Treasure*, İstanbul.
- Özgenç 1993 Özgenç, İ., "Şaplıca (Şebinkarahisar – Giresun) Alünit Yatağının Jeolojisi Ve Alünit Oluşumuna Kükürt İzotop Verileri İle Bir Yaklaşım" *Türkiye Jeoloji Bülteni 36*, 25-36.
- Özgenç 1999 Özgenç, İ., "Şebinkarahisar (Giresun) Bölgesi Sülfidli ve Sülfatlı Cevherlerinde Kükürt İzotopları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Mühendislik Fakültesi Fen ve Mühendislik Dergisi 1/1*, 65-72.
- Polat 1998 Polat, G., *Anadolu Akhaemenid Dönemi Plastik Eserleri*, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İzmir.
- Ratte 1989 Ratte, C. J., *Lydian Masonry*, California.
- Ratté 1994 Ratté, C., "Archaic Architectural Terracottas from Sector ByzFort at Sardis" *Hesperia 63/3*, 361-390.
- Remage – Remage 1971 Remage, A. – N. H. Remage, "The Siting of Lydian Burial Mounds", *Studies to George M. A. Hanfmann*, Mainz, 143-160, lev. 34-37.
- Root 1979 Root, M. C., *The King and Kingship in Achaemenid Art: Essay on the Creation of an Iconography Empire*, (*Acta Iranica 19*), Leiden.

- Schmidt 1939 Schmidt, E. F., *The Treasury of Persepolis, and Other Discoveries in the Homeland of the Achaemenians*, Chicago.
- Schmidt 1953 Schmidt, E. F., *Persepolis I: Structures, Reliefs, Inscriptions (OIP 68)*, Chicago.
- Schmidt 1957 Schmidt, E. F., *Persepolis II: Contents of the Treasury and Other Discoveries (OIP 69)*, Chicago.
- Schmitt 1972 Schmitt, R., "Die Achämenidische Satrapie TAYAIY DRAYAHYA" *Historia 21*, 523-527.
- Tilia 1972 Tilia, A. B., *Studies and Restorations at Persepolis and Other Sites of Fars (IsMEO Reports and Memoirs XVI)*, Rome.
- Tolun 1950 Tolun, R., "Alünitlerimizden İstifade İmkanları ve Şebinkarahisar Civarına Ait Numunelerle Yapılan Tecrübeler" *Maden Tetkik ve Arama Dergisi 40*, 23-30.
- Trümpelmann 1988 Trümpelmann, L., *Persepolis, ein Weltwunder der Antike*, Mainz.
- Walser 1966 Walser, G., *Die Völkerschaften auf den Reliefs von Persepolis: Historische Studien über den sogenannten Tributzug an der Apadannatreppe, (TeheranerF 2)*, Berlin.
- Walser 1980 Walser, G., *Persepolis die Königspfalz des Darius, Würzburg*.
- Yıldızhan 1996 Yıldızhan, H., *Daskyleion Mimari Terrakotaları, (Yayınlanmamış Lisans Tezi)*, İzmir.

Kısaltmalar

çev.	çeviren
çiz.	çizim
bkz.	bakınız
Kat. No.	Katalog Numarası
lev.	levha
M.Ö.	Milattan önce
res.	resim
şek.	şekil
vd.	ve devamı
y.	yaklaşık olarak

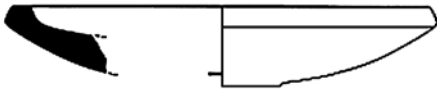

Fig. 1

Fig. 2

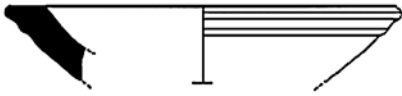

Fig. 3

Fig. 4

Fig. 5

Fig. 6

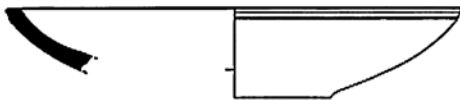

Fig. 7

Fig. 8

Fig. 9

Fig. 10

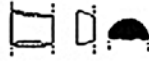

Fig. 11

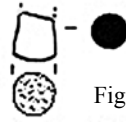

Fig. 12

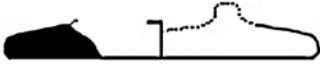

Fig. 13

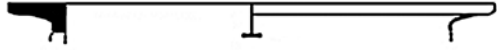

Fig. 14

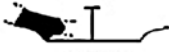

Fig. 15

Fig. 16

Fig. 17

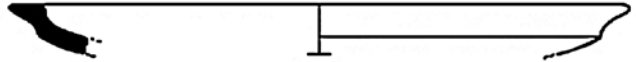

Fig. 18

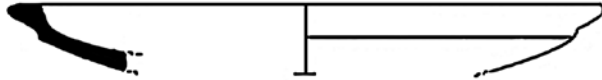

Fig. 19

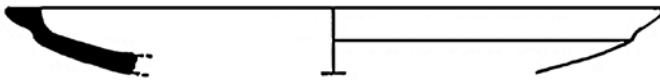

Fig. 20

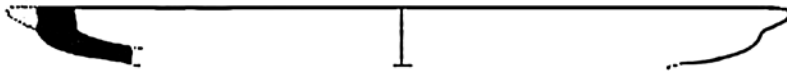

Fig. 21

Fig. 22

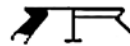

Fig. 23

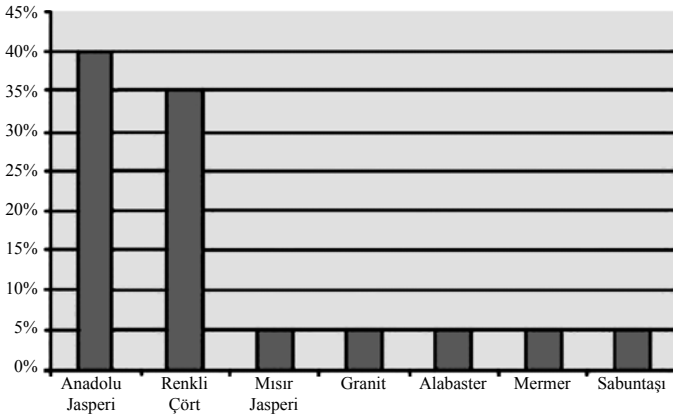

Fig. 24

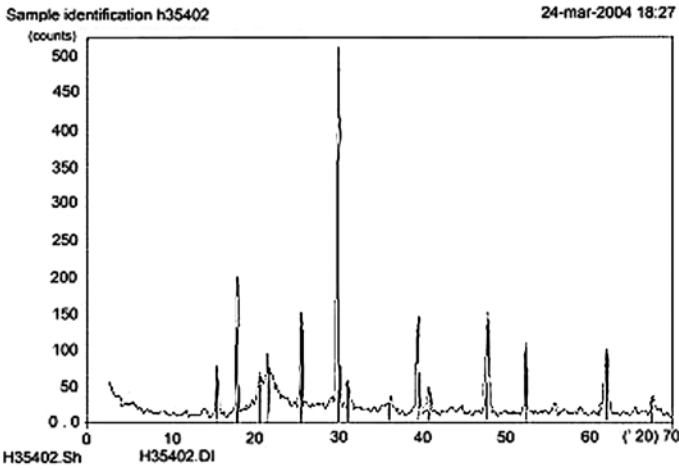

Fig. 25

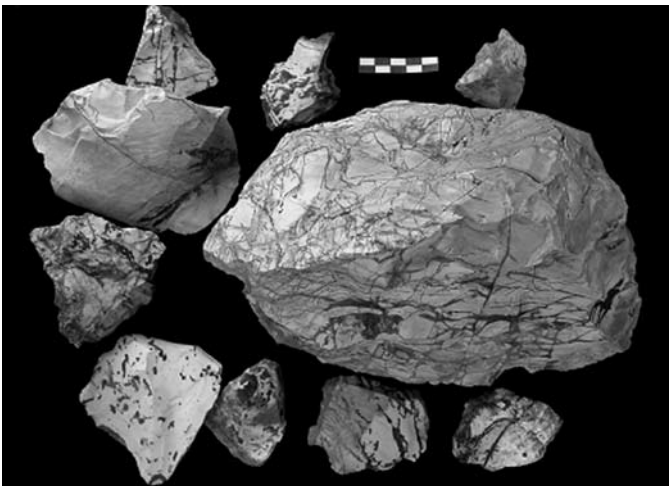

Fig. 26

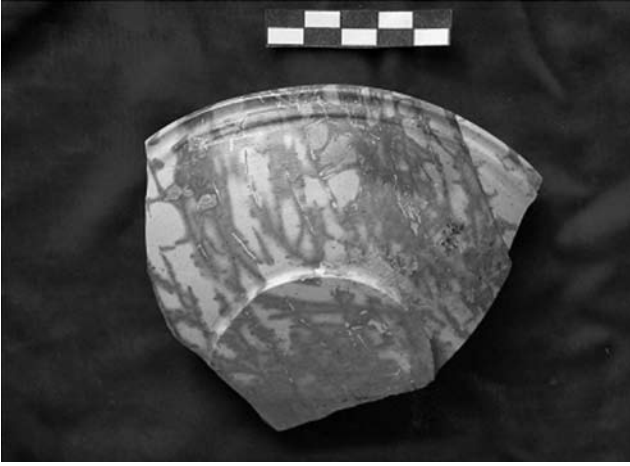

Fig. 27

Fig. 28

Fig. 29

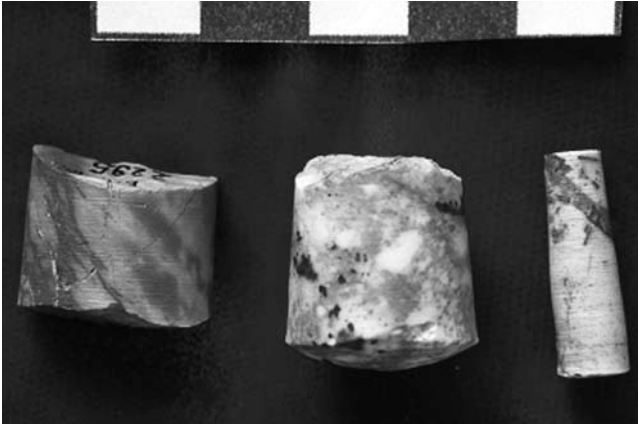

Fig. 30

Fig. 31

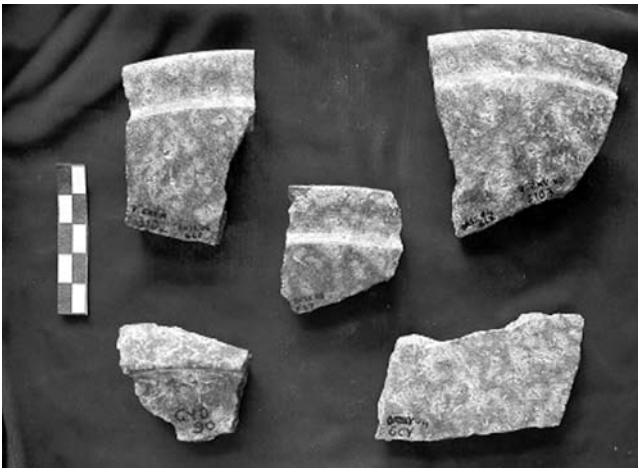

Fig. 32